

КИЇВ

КҮІҰ

журнал

літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

3

ТРАВЕНЬ
ЧЕРВЕНЬ

1958

MAY
JUNE

KYIW

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly

Publisher and Editor Bohdan Romanenchuk

Subscription: \$3.60 per year.

Single copy: \$0.60.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 3 (47)

MAY—JUNE 1958

VOL. IX

З М І С Т

1. Р. Іваничук/Злочин, оповід. 1	8. Я. Хмилевський/Княжий Галич у 1240—1340 рр. 32
2. Ф. О'Коннор/Суперники, опов. .. 5	
3. Ж. Ануї/Медея (докінчення) 12	9. Б. Р./З мандрівки по книгарських полицях 40
4. М. Островерха/Наборзі 16	
5. А. Княжинський/Творчий шлях Л. Українки 17	10. Огляди й рецензії: П. Ковалів/В. Стецюк, Історична граматика латинської мови 46
6. Б. Р./Нобелівські премії, Р. Кіп- лінг 24	
7. С. Гординський/З виставок 28	11. На мовні теми 48

**Просимо шановних передплатників по-
давати нам кожночасну зміну адреси (разом
із новою подавати й стару) та додавати
10 центів.**

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

КИЇВ

ЖУРНАЛ
ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ, МИСТЕЦТВА,
КРИТИКИ І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Виходить що два місяці

Редагує Колегія

Гол. ред. Б. Романенчук

Ч. 3 (47)

ТРАВЕНЬ - ЧЕРВЕНЬ 1958

Р. IX.

Роман Іваничук / Злочин

Оповідання

Білою змією в'ється по дорозі сніг. Телефонні стовпи йдуть один за одним, як зажурені подорожні, морозну пісню виграє в проводах вітер. Я іду на своє передмістя. Мені не холодно. Мене гріє моє щастя.

Дзичить по дротах сумна мелодія, а в мене в серці — радість. Я йду, іду, а п'яма колишеться над землею, зимова, морозна п'яма.

І раптом з темряви хтось кидає два слова, як два пекучі поличники: ти — злодій! Кидає не як обвинувачення, а як вирок, присуд.

Здрагаюся, немов від пострілу над вухом. Хто сказав? Оглядаюся до-вкруги, заглядаю у власну душу, шукаю, і все говорить мені мовчанкою:

— Ти — злодій.

Пригадую... Ці два страшні слова тінню, злиднями ганяються за мною вже довший час, і знав я, що раніше чи пізніше вони стануть переді мною, як мої двійники. А тепер, коли вже відбувся суд і невидимий суддя погордою пцьохнув мене по тілу, коли незримі погляди знайомих відвертаються від мене, схвалюючи вирок, дозвольте мені сказати останнє слово.

Так, я злодій. Я вкрав чуже щастя. Ні, ні, чужого щастя я не вкрав, я тільки на чужому місці будує своє власне. Це злочин, грабіжництво, але вислухайте мене, може, хоч трохи знайдете в моєму вчинку благородства.

Одного осіннього дня сидів я в парку на лавочці. Пливли по небі кудлаті малі хмаринки, розірвані на клапті, як мої думки. І добре було глядіти на них і бачити в них себе.

Маленька дівчинка в короткому червоному платті покинула відерце з пісочком і сміливо підійшла до мене.

— А я сховалася від мами, а...

Пальчиком водила по моему коліні.

— В тебе новий костюм, а мені мама купить нові черевички.

Простягнула ручку до мого обличчя.

— Які в тебе вуса! — доторкнулась до вусів і опустила раптом руку. —

В тебе лице мокре. Ти плачеш?

Тоді я схопив її на руки, міцно пригорнув і поцілував у рожеві запашні щічки.

— Чия ти?

— Мамина.

— А мама де?

— Там... Я втекла.

— Вона знайде тебе?

— Знайде.

— А я заберу тебе з собою.

— І маму забереш?

Я здивовано глянув на дівчинку і не відповів.

БІБЛІОТЕКА
АРАБКАЛЬЧУКА

По алеї швидко йшла молода жінка, оглядалася кругом, кликала:

— Любо! Любочко!

— Дівчинка шепнула:

— Сховаймося за кущик.

Я послухався. Присіли ми за густими гілками бузку і пильно приглядалися. Люба, як мишеня, водила хитрими оченятами за голубим платтям, за туляла ротик, щоб не засміятись. Я також приглядався крізь гребінь галузок до молодої жінки, темноволосої, невисокої, з дрібним, стурбованим обличчям.

— Досить бавитись, Любо, — обізвися.

— Мамо, ми тут!

Усмішка тільки на секунду розпогіднила стурбоване обличчя.

— Що ти тут робиш? Ніколи більше не іду в парк з тобою.

Тоді мала випорхнула горобеням і схвала голівку мамі в подолок.

— Не сердься, ми з дядею.

Я обтрушував пісок з колін і винувато розводив руками.

— Пробачте, не встояв перед вашою донечкою.

Мати розсміялася дзвінким сміхом.

— Вона в мене така, — сказала з гордістю. — Ну, пробачте, нам пора додому.

Я вклонився.

Люба підбігла до мене.

— Любо, як тобі не соромно? — насварила мати. — Іди сюди!

— Дядю, а ти не підеш з нами?

— Але ж мамо, — серйозно розвела мала руками, — дядько казав навіть, що забере мене з собою.

Мати підійшла і рвучко взяла дочку за руку. Ревниво, з болем і образою глянула на мене, немов говорила: не смійте, не смійте, в мене й так немало горя. І, мабуть, саме через це я взяв Любу за другу руку і промовив до малої:

— Я ж іду з тобою. Певно, що так.

Ми йшли мовчки, тільки Люба щебетала за всіх:

— Два такі великі черв'яки, як твій, мамо, мізинний пальчик, були там. Їх горобці з'їдять, правда? Я хотіла сісти на лавочку, а один хлопчик мене зігнав, каже — тато прийде... А я тоді побігла-побігла. Мамо, а з пластиліну можна хлібчики ліпити чи тільки ляльки? А юла зіпсувалася, нам дядя направиць, правда? А ти казала, мамо, що великі не плачуть, а дядько плакав...

Мати глянула на мене.

— Це неправда, — кинув я зніяковіло.

— Любка ще не вміє говорити неправди.

— Ні, це просто їй привиділось. Гріло сонце...

— Так, погода сьогодні, як літом, — сказала вона з ноткою приязни в голосі.

Не знаю, чи згадка про мою хвилину слабкість збудила в неї прихильність до мене (люди люблять бути в горі не самотніми), бо вона почала розмовляти, розпитувати, де живу, чим займаюсь. Я відповідав скупко. Час від часу поглядав на її худі щоки, тонкий, рівний стан, ніс, чорні брови, зрослі на переніссі, та стурбовані навіть при усмішці очі. Вона була і подібна до багатьох моїх знайомих і далеко не така. Життя вже встигло накласти на неї свою печать, з очей світився нелегко здобутий досвід, і при всьому тому була дуже молодою.

Мене цікавило одне питання: чому дитина запропонувала взяти й маму також до себе? Діти нічого даремно не говорять.

— Хто ваш чоловік?

Вона дуже зніяковіла, по обличчю пробігла тінь обурення, повні сліз очі з викликом глянули на мене. Я каюся, я був готовий вирвати собі язик

за таке питання. Може, вона — розведена, покритка, в кращому випадку — вдова, але яке це має значення! З мого боку це було страшно грубо. Я ждав, що мене зганьбять, відповідь також грубістю, проте почув спокійне:

— Мій чоловік працює . . . з вами.

Це ще більше здивувало мене. Чому ж тоді вона так збенгежилась?

— Як його прізвище?

— Андрійчук, Петро . . .

І тепер все мені стало ясно. Петро, мій колега по роботі. Пригадалися розмови, суперечки, його вислови про жінок. Пригадалися його слова в задушевній зі мною розмові: „Нема гірше, колего, коли з дружиною своєю не можеш вийти між люди. Це страшно . . . Мені не пощастило . . . Женись, та шукай собі рівню по освіті“.

Це була мова про людину, що стояла тепер переді мною. Тоді я співчував товаришеві, тепер пильно дивився на неї.

— Ми вже прийшли, — сказала вона біля під'їзду на вулиці Шопена. — Прощайте.

— Прощайте.

Але Люба тягнула мене за руку.

— Ходи до нас. Будемо хлібчики пекти з пластиліну.

— Іншим разом, Любочко.

— Коли — іншим? Ну, коли?

— Завтра, гаразд?

— Завтра, завтра! Мамо, дядько завтра прийде?

Наші з матір'ю погляди зустрілись.

— Не приходьте, — шепнула вона тихо, щоб Люба не почула.

Я мовчки погодився.

Минали дні, тижні, а епізод з матір'ю та дитиною не блід у моїй пам'яті. Це було щось свіже, здорове, таке, що робило життя цікавим. Дорогі мої судді, мене почало нудити від згадки про дискусії з вами. Хіба ми хоч раз по-справжньому намагалися заглянути в життя людей? А чужа тінь, не питаючи дозволу, йшла за мною. Це проявлялось по-різному: іноді сердив мене нетверезий вигляд мого колеги, іншим разом я кипів від його цинічних висловів, часом на вулиці привиджувалась мені маленька Любця, і я мимоволі шукав її матері. А одного дня без жодної причини я пішов на роботу вулицею Шопена. Ніби байдуже глянув на знайоме число, ніби скоро й пройшов вуличку і все таки був гірко розчарований, що не побачив нікого.

Відтоді я вже не йшов іншою вулицею ні на роботу, ні в центр. Це справляло мені дивну радість. І сам не знав, кого більше хотілось мені бачити: доню чи маму. Любця була для мене символом сімейного щастя, мати її . . . Я, здається, вже тоді любив її матір.

Зовсім недавно я зустрівся з ними обома. На другому поверсі у вікні, притулившись чолом до замерзлої шибки, сиділа моя маленька знайома. Я глянув угору, помахав рукою, вона мене впізнала. Забила кулачками в шибку.

— Дядю, дядю, ходи до нас!

Я завагався.

— Дядю, я сама. Ходи, бо мені скучно.

Тоді я пішов.

Вона сиділа у мене на колінах і щебетала.

— Мама пішла по дрова на базар. Кожний день так ходить, бо газу не провели, а тато тільки вночі приходить. Я маю багато пластиліну. Він уже засох, бо я не вмю ліпити. На, розімни і зліпи мені ляльку.

М'яв пластилін, а вона не вгавала.

— Я тепер завжди сама вдова. Але мені скучно тільки тоді, коли киця засинає. А вона так багато спить. Мама спить дуже мало, бо лягає пізно, а рано встає. А вдень кудись ходить . . . Я вже маю шість років, дядю. Я вже

скоро піду до школи. Буду багато вчитися, щоб ніхто не називав дурною . . .

— А хто кого так називає?

— Вчора тато кричав на маму, що вона нічого не розуміє. Кинув їй книжку, а мама сьогодні дала її мені, бо сама не має часу. Але книжка така негарна, ні однієї картинки.

Розмову перервав скрип дверей. Увійшла мати. В куток поклала обережок дров. Я діійшов, подав їй руку. Збентеження, легке тремтіння руки і тінь жаху в гарних очах зрадили її на один лиш момент. В наступну мить вона спитала спокійно і навіть лоходно:

— Ви до чоловіка?

— Ні, мене запросила Люба.

Мовчала.

— Пробачте, я не подумав, що вам буде прикро.

Вона спалахнула, сльози мало не бризнули з очей від болю, але все це також тривало секунду. Я дивувався цій людині, що так вміє володіти собою.

— О, ні. Мені приємно . . . — прошепотіла вона, не підводячи очей.

— Можна мені буде ще зайти до Люби?

— Краще — ні.

— До побачення.

Мені ніхто не сказав ні слова на прощання, ніхто не провів мене. Тільки коли я вже був унизу, за мною примчалась, мов вихор, Люба. Спрагла батьківської ласки, повисла в мене на шиї, міцно притискаючись до грудей. Я цілував її личко і не міг стримати сліз. А в коридорі ридала мати. Вона вже не могла володіти собою.

Я вертався перший раз в житті багатим. Я втівав, не обнявши навіть рідної матері, бо боявся, що наберу забагато щастя і розгублю його подорозі.

І аж вдома зрозумів, що воно, те моє щастя, подароване поцілунком дитини і сльозами матері, вросло коренем на чужій ниві, і ніхто ніколи не збере його плоду.

Я не міг заходити в їх дім, але і без них не міг. Потаївки, вечором привіз їм дров, Любі прислав гарну ляльку, але, врешті, цього стало замало. Мені потрібні були вони, я був потрібний їм.

Нарешті я її побачив. Сьогодні, нині вечором вона сама вийшла на вулицю і покликала мене в коридор:

— Так не можна далі, — говорила. — Я бачу . . . Не приходьте, не приходьте, бо це нестерпно. О, це нестерпно, — вона безсило горнула до мене, мовчки благала не кохати її, мовчки просила прощення за своє кохання.

Я питав:

— Як ви будете жити?

— Тепер мені буде легше . . . — і не боронилась від моїх поцілунків.

Просила, щоб я вже йшов.

— Тільки з вами . . .

— О, це безглуздя.

Так, це говорило безглуздя. Не можна такий злочин робити крадькома. Треба всім оголосити, хай судять. Вголос. І я вертаюся. Вертаюсь один, але з коханням, з горем, мукою — відплатою за крадене щастя. Вертаюсь, залишивши частину свого „я“ дорогим людям на чужому полі.

„Ти — злодій“ чую німий вирок людей і власної совісти. Так, я — злодій. Але, коли ви вислухаєте мене, може, в ваших серцях, судді мої, знайдеться хоч на макове зерно для мене виправдання?

Кожний з нас має право на щастя. Хіба винен я, що всміхнулось мені з чужої хати, що спіймати мені його важко, як ртуть, розсипану по землі, як сонячний зайчик, кинутий світанком на стіну?

м. Щирець, на Львівщині.

Батько був у війську всю війну — я думаю про першу війну — так що аж до п'ятого року свого життя я ніколи майже не бачився з ним, а коли й бачився, то це мене не журило. Часом я пробуджувався і бачив над собою велику постать у „ггакі“, що придивлялася мені при світлі свічки. Часом раннім ранком я чув грукіт головних дверей і стук цвяхованих чобіт по брукованому провулку. Це були батькові: входи й виходи. Немов святий Миколай приходив він таємничо і зникав.

Насправді я навіть любив його відвідини, хоч тоді між мамою і ним була невідгідна тіснота, коли я вранці влазив у велике ліжко. Він курих, і це давало йому приємного цвілого запаху, і голився — задивляюче цікава операція! Щоразу він залишав за собою слід сувенірів — моделі танків, і ножі Гурка з ручками, що були зроблені з патронів, і німецькі шоломи, і відзнаки з кашкетів, і палички, і різномодний військовий виряд — все це уважно складене в довгу скриньку, що стояла на верхку шафи, на випадок, якби воно могло йому колинебудь пригодитися. Поза його плечима мама дозволяла мені доставляти крісло і ритися в його скарбах. Вона, здається, не цінила їх так високо, як він.

Війна була наймирнішим періодом мого життя. Вікно мого піддашшия виходило на південний схід. Мама заслонила його, але це мало що помагало. Я завжди пробуджувався із першим світлом, а що всі зобов'язання попереднього дня вже розтанули, я почувався майже так, як сонце, готовий сяяти і втішати. Життя ніколи не здавалося таке просте і ясне і повне можливостей, як тоді. Я виставляв свої ноги з-під ковдри — я називав їх пані Ліва і пані Права — і вдумував для них драматичні ситуації, в яких вони обговорювали проблеми дня. Принаймні робила це пані Права — вона була дуже демонстративна; зате я не мав тієї ж влади над панею Лівою, тому вона переважно вдоволялася притакуванням-згодою.

Вони дискутували про те, що мама і я повинні впродовж дня робити, що святий Миколай повинен принести хлопцеві на Різдво і яких заходів ужити, щоб пожвавити нашу хату. Була тут, наприклад, дрібна справа з немовлятком. Ми з мамою ніколи не могли погодитися. В нашій хаті — єдиній у цілому ряді — не було маленької дитини, а мама казала, що ми не можемо собі дозволити на неї, поки батько не повернеться з війни, бо вони коштують по сімнадцять і шість. Це доказує, яка вона була наївна. Джінісі, вище по вулиці, мали немовлятко, а чейже всі знали, що вони не можуть дозволити собі на сімнадцять і шість. Це була, мабуть, якась дешева дитина, а мама хотіла щось справді добре, але я уважав, що вона була занадто вибаглива. Дитина Джінісі вистачала б нам зовсім добре.

Упорядкувавши свої пляни на день, я вставав, присував крісло під вікно мансарди і підносив раму так високо, щоб виставити голову. Вікно виходило на передні городці наступної вулиці, а за ними видно було над глибокою долиною високі будинки з червоної цегли, розташовані на протилежному пагорку, що були ще зовсім у темряві, тоді як ці, по нашому боці долини, вже всі були освітлені, щоправда, із довгими чудними тінями, від яких вони виглядали незвичайно суворі та фарбовані.

Потім я йшов до маминої кімнати і видряпувався на велике ліжко. Мама пробуджувалася, і я починав розповідати їй про свої пляни. На цей час — хоч я, здавалося, не помічав цього досі — я заледенів був у своїй нічній сорочці і, балакаючи, таяв тепер, аж поки не стопилися останки морозу, і я зашипляв біля неї та пробуджувався щойно тоді, коли чув, як вона внизу у кухні готовила сніданок.

Після сніданку ми йшли до міста, слухали Богослужбу у святого Августина, відмовляли молитву за батька і робили закупи. Якщо пополудне

було гарне, ми або йшли на прохід у поле, або відвідували велику мамину приятельку в монастирі — матір із св. Домініка. Мама примусила їх усіх молитися за батька, а я, йдучи до ліжка, щовечора просив Господа, щоб безпечно привів його з війни знову до нас. Як мало, справді, знав я, за що молився!

Одного ранку я поліз на велике ліжко, а там таки й справді був батько, що з'явився своїм звичайним свят-миколаївським способом, проте пізніше, замість уніформи, він одягнув свій найкращий синій костюм і мама тішилась, якби не знати що. Я не бачив, з чого було тішитися, бо без уніформи батько був зовсім певно менш інтересний, але вона сяяла і пояснила тільки, що наші молитви були вислухані, і ми пішли на Богослужбу подякувати Богові, що привів батька здорового додому.

Яка іронія! Цього дня, прийшовши на обід, батько скинув свої черевики, натягнув капці, насунув стару, брудну шапку, яку він носив по хаті, щоб оберегти себе від простуди, закрив ногу на ногу і почав поважно говорити з мамою, що виглядала стурбована, бо це руйнувало її гарний вигляд, тому я й перервав йому.

— Хвилинку, Лярі! — сказала вона ніжно. Так говорила вона тоді, коли в нас були якісь нецікаві гості, отже я не звертав на це ніякої уваги і продовжував балакати.

— Будь тихо, Лярі! — сказала вона нетерпляче. — Не чуєш, що я розмовляю з татом?

— Чому ж ти розмовляєш з татом? — запитав я з видом якнайбільшої байдужості.

— Тому, що з татом мусимо дещо обговорити. Отже не перебивай більше!

По полудні, на мамине прохання, батько взяв мене на прохід. Цим разом ми пішли до міста замість у поле, і я спершу — у звичайному своєму оптимізмі — думав, що це буде може поліпшення. Нічого подібного. Ми з батьком мали зовсім відмінні уявлення про прохід по місті. В нього не було відповідного зацікавлення трамваями, кораблями ані кіньми і єдине, що, здається, розважало його — це говорити до чоловіків, таких же старих, як і він. Коли я хотів затриматися, він попросту йшов далі, волочучи мене за собою за руку. Коли ж він хотів затриматися, я не мав іншого вибору, як зробити те саме. Я завважив, що скоро тільки він починав спиратися об стіну, то це, здається, був знак, що він хоче зупинитися довше. Коли я вдруге завважив, що він це робить, я розсердився. Здавалося, що він примощується тут на постійне. Я тягнув його за плащ і штани, проте, в батька, зовсім протилежно як у мами, була незвичайна здібність для люб'язної неухаги. Я змірив його від стіп до голови і застановлявся, чи б мені не плакати, але він, здавалося, був занадто далекий від того, щоб це його дратувало. Справді, це було так, немов би їти на прохід із горою! Він або цілковито ігнорував мої сіпання і штурханці, або скидав очима вниз із свого вершка, розбавлено посміхаючись. Я ніколи не зустрічав людини, що була б така заглиблена в собі, як він.

Під час підвечірку „розмова з татом“ почалася знову, тим разом скомплікована фактом, що в нього була вечірня газета, і він кожних пару хвилин відкладав її, щоб розповісти з неї мамі щось нове. Я відчував, що це нечесно. Я був готовий змагатися з ним щоразу за мамину увагу, але коли для нього робили це інші люди, мені не лишалося ніяких можливостей. Де-кілька разів я пробував змінити тему, але безуспішно.

— Ти повинен бути тихо, коли тато читає, Лярі! — мама сказала нетерпляче.

Було ясно, що або вона насправді більше любила говорити з батьком, як зі мною, або він мав над нею якусь страшну владу, тому вона й боялася признати правду.

— Мамочко, — сказав я увечорі, коли вона мене загортала, — як ти думаєш, якби я дуже молився, чи Бог відіслав би тата назад на війну? Вона, здавалося, хвилиночку над цим застановилася.

— Ні, любий, — сказала з усміхом — я думаю, що він не зробив би цього.

— Чому ні, мамочко?

— Бо немає вже війни, синочку.

— Але, мамочко, чи не міг би Бог зробити другу війну, якби так захотів?

— Він не захотів би, любий. Це не Бог робить війни, але недобрі люди.

— О! — сказав я.

Це мене розчарувало. Я почав роздумувати над тим, що Бог був не зовсім такий, як про нього говорилося.

Наступного ранку я пробудився у звичайній своїй порі, почувуючись немов пляшка шампанського. Я виставив свої ноги і вигадав довгу балачку, в якій лані Права розповідала про клопіт, який вона мала із своїм власним батьком, аж поки не віддала його до притулку. Я не зовсім знав, що таке притулок, але це видавалося відповідним місцем для батька. Потім я взяв своє крісло і виставив голову з вікна мансарди. Світанок саме пробивався з таким виразом вини, що я почував, немов приловив його на гарячому. З головою, що розпадалась від історій і схем, я пішов, спотикаючись, до сусідньої кімнати і в півтемряві видряпався на велике ліжко. З маминого боку не було місця, так що я мусів ввійти між неї й батька. На цей час я зовсім забув про нього, і тепер декілька хвилин сидів випрямлений, ламаючи собі голову, що міг би я з ним зробити. Він займав більше, ніж належну йому частину ліжка, і я не міг вигідно примоститися, отже я дав йому кілька стусанів, що примусили його забурчати і витягнутися. Все ж, він таки зробив місце. Мама пробудилася і помацки шукала мене. Я вигідно примостився в теплоті ліжка з великим пальцем у роті.

— Мамочко! — задзижчав я голосно і вдволено.

— Цить, любий! — прошепотіла вона. — Не буди тата!

Це був новий розвиток, що погрожував бути ще серйознішим, як „розмова з татом“. Життя без моїх ранішніх конференцій було немислиме.

— Чому? — спитав я поважно.

— Тому, що бідний татко втомлений.

Це видалось мені зовсім незадовільною причиною, а сентиментальне мамине „бідний татко“ дратувало мене. Я ніколи не любив того рода вилівів; вони завжди здавались мені нещирі.

— О! — сказав я легковажно. А тоді своїм найбільш привабливим тоном: — Чи ти знаєш, мамочко, куди я хотів би піти з тобою сьогодні?

— Ні, любий, — зідхнула вона.

— Я хочу піти на Глен і ловити скатів своєю новою сіткою, а потім до Факс енд Гаундс, і . . .“

— Не буди тата! — прошипіла гнівно мама, прикладаючи руку на мої уста.

Та було запізно. Він уже збудився, або майже збудився. Забурчав і простягнув руку по сірники. Тоді почав придизлятися недовірливо своєму годинникові.

— Хочеш чашку чаю, любий? — спитала мама таким покірним, притишеним голосом, якого я не чув від неї ніколи досі. Це звучало майже так, якби вона боялася.

— Чаю? — вигукнув батько обурено. — Чи ти знаєш, котра тепер година?!!

— А після того, я хотів би піти на Раткуні Ровд, — сказав я голосно, боячись, щоб не забути чогось при всіх цих перериваннях.

— Зараз же йди спати, Лярі! — сказала мама гостро.

Я почав пхикати. Цих двоє вело розмову в такий спосіб, що я не міг сконцентруватися, а задушити в собі всі мої ранішні пляни — це так, якби похоронити родину ще в колисці.

Батько не сказав нічого, тільки запалив люльку і смоктав її, придивляючись тіням і не звертаючи ніякої уваги ні на маму, ні на мене. Я знав, що він лютий. Кожний раз, як я зробив якусь заввагу, мама зацитькувала мене подразнено. Я був принижений. Я відчував, що це несправедливо; в цьому було навіть щось зловісне. Щоразу, коли я вказував їй на непотрібне застелювання двох ліжок, як ми обое могли спати в одному, мама казала мені, що так здоровіше, а тепер ось цей чоловік, цей посторонній, спить із нею без найменшої турботи про її здоров'я!

Він устав раненько, зробив чай і приніс мамі чашечку, а мені ні.

— Мамочко! — закричав я, — я теж хочу чашку чаю.

— Добре, любий, — сказала вона терпеливо, — ти можеш пити з маминої тарілочки.

Це вирішило справу: або батько мусітиме покинути хату, або я. Я не бажав собі пити з маминої тарілочки, я хотів, щоб мене трактували, як рівного в моєму власному домі, отже, щоб докучити їй, я випив усе і не залишив для неї нічого. Вона і це прийняла спокійно.

Проте увечорі, коли клала мене до ліжка, сказала лагідно:

— Лярі, я хочу, щоб ти обіцяв мені дещо.

— Що таке? — спитав я.

— Обіцяєш не приходити ранком і не турбувати бідного татка?

Знову „бідний татко“! Все, що відносилось до цього зовсім неможливого чоловіка, починало видаватись мені підозрілим.

— Чому? — запитав я.

— Тому, що бідний татко зажурений і втомлений і тому, що йому не спиться добре.

— Чому ж йому не спиться, мамочко?

— Ну, ти знаєш, тоді, як він був на війні, мама діставала грошики з поштового уряду, правда?

— Від міс МекКарті?

— Атож. А тепер, бачиш, міс МекКарті не має більше грошків і татко мусить іти, щоб добути їх хоч трохи. Ти знаєш, що сталося б, якби він не міг цього зробити?

— Ні, — відповів я, — розкажи!

Ну, я думаю, що ми хіба мусіли б піти жебрати, як ця бідна старуха що п'ятниці. Це не було б нам приємне, правда?

— Ні, погодився я, — не було б.

— Отже, обіцяєш, що не прийдеш більше і не розбудиш його?

— Обіцяю.

Кажу вам, я і справді мав такий намір. Я знав, що грошики — серйозна справа, і я весь був проти того, щоб ми йшли жебрати, як та стара жінка, що п'ятниці. Мама розставила всі мої забавки повним колом довкруги ліжка, так що яким тільки способом я не встав би, я мусів на одній із них обов'язково зашпорататися.

Збудившись, я й справді пам'ятав про свою обіцянку. Я встав з ліжка, сів на підлогу і грався — здавалося мені — цілі години. Потім я дістав своє крісло і дивився з вікна мансарди ще більше годин. Мені хотілося, щоб настав уже час збудитися батькові, мені хотілося, щоб хтонебудь зробив мені чашку чаю. Я не почувався нітрохи так, як сонце, навпаки, мені було нудно і так дуже, дуже холодно. Я попросту тужив до тепла й глибині великої, пухової постелі. Нарешті, я не міг довше витримати. Я пішов у сусідню кімнату. Тому, що з маминого боку все ще не було місця, я переліз через неї і вона пробудилася з переляку.

— Лярі, — прошепотіла вона, стискаючи міцно моє рамя, — що ти обіцяв?

— Але ж я і зробив так, мамочко, — зойкнув я, приловлений на гарячому, — я був тихо так дуже-дуже довго.

— Ох, любий, та ти ж і перемерз! — сказала вона сумно, обмацуючи мене цілого. — Слухай, якщо я дозволю тобі залишитися, чи обіцяєш мені не розмовляти?

— Але ж я хочу розмовляти, мамочко, — заскимлів я.

— Це немає нічого до речі, — сказала вона із твердістю, що була мені незнайома. — Тато хоче спати. Чи ти розумієш це?

Я розумів це аж надто добре. Я хочу розмовляти, він хоче спати — чия це хата нарешті?

— Мамочко, — сказав я з такою ж твердістю, — я думаю, що було б здоровіше, якби тато спав у своєму власному ліжку.

Це, здається, приголомшило її, бо вона деякий час не обзивалася.

— Тепер, раз на завжди, — почала вона знову, — або ти будеш цілком тихо, або підеш до свого власного ліжка. Котре волієш?

Ця несправедливість прибила мене. Я довів їй — власними її словами — непослідовність і нерозсудливість, а вона навіть не пробувала відповіді. Повен злови, я дав батькові стусана, якого вона не завважила, але який примусив батька забурчати і відкрити очі в тривозі.

— Котра година? — запитав він перестрашеним голосом, не дивлячись на маму, але на двері, немов би він там когось побачив.

— Ще рано, — відповіла заспокоююче. — Це лиш дитина. Спи далі... Слухай, Лярі, — додала вона, встаючи з ліжка, — ти розбудив тата і мусиш піти назад.

Тим разом, не зважаючи на її тихий тон, я бачив, що це — поважно і знав, що мої головні права й привілеї будуть якби втрачені, якщо я не обороною їх негайно. Коли вона підняла мене, я видав пронизливий крик, що міг був розбудити мертвого, не то що батька. Він застогнав.

— Клята дитина! Невже він ніколи не спить?

— Це тільки привичка, любий, — сказала вона тихо, хоч я бачив, що вона сердиться.

— Пора, щоб він відучився від цього! — крикнув батько, починаючи підійматися в ліжку. Нагло він зібрав навколо себе всю постіль, обернувся до стіни, а тоді ще виглянув понад своє плече, так, що не видно було нічого, тільки двоє малих, зловних темних очей. Цей чоловік виглядав на правду злющий.

Щоб відкрити двері від спальні, мама мусіла поставити мене на землю, а я вирвався і з вереском кинувся у найдальший кут кімнати. Батько сів, випрямившись, в ліжку.

— Замовчи, ти — мале щеня! — сказав він придушеним голосом.

Я так здивувався, що перестав верещати. Ніколи, ніколи досі ніхто до мене таким тоном не говорив. Я поглянув на нього недовіркою і побачив, що лице його здрігається від люті. Щойно тепер я повністю усвідомив собі, як влаштував мене Бог, вислухавши мої молитви за безпечний поворот цієї бестії.

— Ти замовчи! — галаснув я, не тямлячи себе.

— Що ти сказав? — закричав батько, диким рухом вискакуючи з ліжка.

— Мік, Мік! — закликала Мама, — чи ж не бачиш, що дитина ще не звикла до тебе?

— Я бачу, що він краще годований, як учений! — гаркнув батько, вимахуючи дико руками. — Він потребує дістати в шкіру.

Весь попередній його крик був ніщо в порівнянні з цими непристой-

ними словами, що відносилися до моєї особи. Від них на правду скипіла в мені кров.

— Ти сам потребуєш дістати в шкіру! — зверщав я істерично. — Ти сам потребуєш дістати! Замовчи, замовчи!

На цьому він утратив терпеливість і пустився йти до мене. Він зробив це без переконання, так, як можна було сподіватися від людини, що діяла на встрашених маминих очах. Скінчилось звичайним легким ударом, але сама образа дістати взагалі від постороннього, цілковитого чужинця, що улестив собі дорогу з війни до нашого великого ліжка у висліді мого невинного заступництва, довела мене до повної недоречности. Я верещав і кричав, і танцював своїми босими ногами, а батько, що виглядав незграбний і волохатий, в самій тільки короткій, сірій військовій сорочці, дивився на мене, немов гора, що вибралась на вбивство. Думаю, що це тоді, мабуть, я збagnув, що він також заздрісний. А поруч стояла мама в своїй нічній сорочці з таким виглядом, немов серце її розірвалося поміж нами. Я бажав собі, щоб вона і почувалася так, як виглядала. Здавалось мені, що вона на все це заслуговує.

Від цього ранку моє життя було пеклом. Ми з батьком були ворогами — явно й отверто. Ми проводили один на одного низку наступів: він, пробуючи красти мій час з мамою, а я — його. Тоді, як вона сиділа на моім ліжку, розповідаючи мені байку, він брався шукати якусь пару старих черевиків, що їх він нібито залишив дома на початку війни. Тоді, як він розмовляв з мамою, я голосно бавився забавками, щоб показати цілковитий брак зацікавлення. Він викликав страхітливу сцену одного вечора, коли, прийшовши з праці, застав мене біля своєї скриньки, як я бавився його регіментальними відзнаками, ножами Гуркга і паличками. Мама встала і відібрала від мене скриньку.

— Тобі не вільно бавитися татовими іграшками, Лярі, хіба він сам тобі дозволить. — сказала строго. — Тато твоїми не бавиться.

Батько чомусь поглянув на неї так, немов би вона його вдарила, а потім відвернувся з сердитим виглядом.

— Це не іграшки! — гримнув, знімаючи знову скриньку, щоб подивитися, чи я чогонебудь не рушив. — Деякі з цих курйозів дуже рідкісні й коштовні.

З часом я все таки завважив, що йому все більше й більше вдається відчувувати маму від мене. Погіршувало справу те, що я не міг збagnути його методи, ані зрозуміти, в чому була його привабливість для мами. У всякий можливий спосіб він був менше привабливий, як я. В нього був простацький акцент, і він голосно поводився при столі. Деякий час я думав, що це може газети так займають її, отже я вигадував свої власні новинки, щоб їй читати. Потім я думав, що це може курення — яке мені особисто видавалось приманливим — і я почав брати його люльки і ходив по хаті, напускаючи в них слину, аж поки він не приловив мене на цьому. Я навіть почав голосно поводитися під час чаю, але мама сказала тільки, що це гидко. Здавалось, що все обертається навколо цього нездорового звичаю спати разом, отож я звертав особливу увагу, щоб несподівано впадати до їхньої спальні і стежити, розмовляючи з собою самим, так щоб вони не знали, що я їм придивляюся — але я ніколи не завважив, щоб вони що-небудь замишляли. Вкінці це мене перемогло. Для цього, мабуть, треба бути дослним і дарувати другим перстені, і я усвідомив собі, що мусітиму ждати.

Але в той же час я хотів, щоб він бачив, що я тільки вичікую, а не здаюся. Одного вечора, коли він був особливо противний, базікаючи понад мою голову, я всипав йому:

— Мамочко, — сказав я, — чи ти знаєш, що я зроблю, як виросту?

— Ні, любий, — відповіла, — а що таке?

— Я одружуся з тобою, — сказав я тихенько.

Батько вибухнув голосним реготом. Але цим він мене не обманув. Я знав, що це мусіло бути вдаване. А мамі — не зважаючи на все — було приємно. Мені здавалося, що вона, мабуть, відчула полегшу, дізнавшись, що одного дня батькова влада над нею буде зламана.

— Чи ж це не буде гарно?! — сказала з усмішкою.

— Це буде дуже гарно, — сказав я впевнено, — бо ми будемо мати багато-багато маленьких дітей.

— Це правда, любий, — сказала вона безтурботно, — я думаю, що і в нас буде одне незабаром, а тоді ти матимеш доволі товариства.

Я був з цього безконечно вдоволений, бо це доказувало, що, не зважаючи на повну уступливість супроти батька — вона все ще рахувалась із моїми побажаннями. Крім цього, це поставить Джінісів на їхнє місце.

Воно, одначе, зовсім так не вийшло. Передусім мама була дуже заклопотана — напевно тим, де роздобути сімнадцять і шість — і хоча батько почав приходити додому пізно увечері, то особливої користі я з цього не мав. Вона перестала брати мене на проходи, стала мов вогонь вразливою і біла мене за найменшу дрібничку. Часом я жалував, що я взагалі колинебудь згадував цю нестерпну дитину — здавалося, що в мене особливий талант стягати на себе нещастя.

А це й справді було нещастя! Синочок прибув із страхітливим галасом — навіть цього не міг він зробити без метушні — і від першої хвилини я не злюбив його. Він був примхлива дитина — наскільки це стосувалося мене, він завжди був примхливий і вимагав абсолютно забагато уваги. Мама просто дуріла за ним і не помічала, коли він тільки удавав. Для товариства він був більш, як безжиточний. Він спав цілий день, і я мусів ходити по хаті навшпиньках, вистерігаючись, щоб його не збудити. Вже більш не було мови про те, щоб не будити тата. Теперішній клич був: „Не буди синочка!“ Я не міг зрозуміти, чому дитина не може спати у відповідний час, тому, коли тільки мама обернулася, я будив його. Часом, щоб не дати йому заснути, я його щипав. Мама приловила мене раз на цьому і немилосердно перетріпала.

Одного вечора, коли батько вертався з праці додому, я бавився поїздами на передньому городі. Я грався далі, щоб не звертати на нього уваги, натомість почав удавано розмовляти сам із собою і сказав голосно:

— Як ще одна клята дитина прийде до цього дому, то я піду геть!

Батько станув, як укопаний, і глянув на мене через плече.

— Що це ти сказав? — спитався суворо.

— Я говорив сам до себе, — відповів я, намагаючись приховати свій переляк. — Це приватна справа.

Він відвернувся і без слова пішов додому. Бачите, я намірив це був як серйозну пересторогу, проте наслідки були зовсім інші. Батько почав бути дуже милий для мене. Я міг розуміти це, очевидно. Мама надто вже — до нудоти — припадала біля синочка. Навіть під час обіду вона, було, встане і з усмішкою витріщить очі на нього, що в колісці, ще й накаже батькові зробити те саме. Він завжди щодо цього був ввічливий, проте видався такий запаморочений, що видно було, що він не знає про що вона балакає. Він нарікав на те, що синочок плаче по ночах, але мама лише гнівалася і казала, що синочок ніколи не плаче, хіба що йому чогось треба — а це була яскрава неправда, бо синочкові ніколи нічого не бракувало, і він тільки плакав, щоб привернути до себе увагу. Було справді боляче бачити, яка вона наївна. Батько не був привабливий, зате в нього була справжня інтелігенція. Він проглянув синочка наскрізь, а тепер він дізнався, що і я проглянув його також.

Одної ночі я збудився з переляком. Хтось був біля мене в ліжку. В перший момент я був певний, що це мусить бути мама, яка, прийшовши

нарешті до себе, залишила батька назавжди, але саме тоді я почув конвульсії синочка в сусідній кімнаті і маму, що казала: „Годі, годі, годі!“ — і я зрозумів, що це не вона. Це був батько. Він лежав біля мене широко розбуджений, тяжко дихаючи, і, очевидно, сердитий.

По хвилині я здогадався, що саме його розсердило. Це прийшла тепер його черга. Після того, як він викинув з великого ліжка мене, тепер викинули і його самого. Мама не виявляла уважливості тепер нікому, тільки цьому щеняті, синочкові. Я не міг не спочувати батькові. Все те я і сам переходив, та вже навіть у тому віці я був великодушний. Я почав гладити його і казати: „Годі, годі!“ Особливо чутливий він не був.

— І ти також не спиш? — забурчав.

— Ах, давай краще обійми мене своїм рам'ям, — сказав я, — добре? — і він зробив це — у своєрідний спосіб. Перебільшено обережно — ось як можна було б це описати. Він був дуже костистий, та все таки це було краще, ніж ніщо.

На Різдво всупереч своїм звичаям він купив мені направду гарний модель залізнички.

З англійської мови переклала **Марта Тарнавська**

Жан Ануї — Jean Anouilh / **Медея**

Драма в одному акті — переклад **М. Понеділка**

(Замок. Тиша. Згодом бурмотить Медея):

МЕДЕЯ: Щастя. . . *(Знову мовчанка. Несподівано вона почала говорити непорушно, слабим покірним голосом):* Ясоне, це так тяжко сказати, майже неможливо. Мені бракує голосу і я соромлюся. . . Коли б я тобі сказала, що я хочу ще раз з тобою поспробувати жити — ти б повірив мені?

ЯСОН: Ні, Медеє.

МЕДЕЯ *(по навзі)*: Ти маєш слухність. *(Говорить беззвучним голосом)*: Так, отже ми вже про все поговорили, чи ж не так?

ЯСОН: Так.

МЕДЕЯ: Ти, ти закінчив. Ти обмитий уже, чистий. Можеш тепер іти. Прощавай, Ясоне.

ЯСОН: Прощавай, Медеє. Не можу тобі сказати: будь щасливою. . . Будь сама собою.

(Вийшов. Медея тихо говорить):

МЕДЕЯ: Їхне щастя. . . *Враз вона підводиться і чукає вслід зникаючому Ясонові)*:

Ясоне! Не йди так від мене. Оглянься! Клич будьщо собі на підмогу. Вагайся! Страждай! Ясоне, благаю тебе, одної хвилини безпорадності чи сумніву в твоїх очах досить, щоб усіх нас врятувати! . . .

(Біжить услід за ним, зупиняється, знову чукає):

Ясоне! Твоя правда, ти добрий, ти справедливий. Уся провинна назавжди лягла на мені. Лиш хвилинку, одну єдину хвилинку ти повинен у цьому сумніватися. Оглянься! Можливо, я визволюсь.

(Втомлено опускаються її руки. Ясон уже далеко. Зміненим голосом вона чукає): Няню!

(Біля візка появилася Нянька).

МЕДЕЯ: Скоро настане день. Буди дітей, одягай їх, як на свято. Вони віднесуть дочці Креона весільний подарунок.

НЯНЬКА: Подарунок? Що ти маєш ще дарувати?

МЕДЕЯ: Дістань з моєї схованки чорну скриньку, яку я взяла з Кольхиди.

НЯНЬКА: Ти ж заборонила доторкатися до неї. Навіть Ясон про неї не смів нічого знати.

МЕДЕЯ: Дістань, стара, без зайвих розмов. Я не маю часу тепер вислухувати тебе. Все мусить відбутися в страшнім поспіху. Дай скриньку і проведи їх аж до міста. Хай питають дороги до палацу короля. Прийшовши, хай скажуть Креонові, що це подарунок наречений від їхньої матері. . . Хай віддадуть скриньку і вертаються назад. У цій скриньці лежить золотий серпанок і діядема, які залишилися мені від нашого рідногого скарбу. Діти не сміють відкривати скриньки. *(Стара вагається. Раптом Медея крикнула на неї диким голосом)*: Роби, що кажу!

(Стара зникає. Пізніше мовчазно виходить з дітьми і йде геть).

МЕДЕЯ *(сама)*: Зараз, Медеє, зараз ти будь собою. О, болю! Ти великий, гарячий звірю, що повзеш по мені, візьми мене. Сьогодні я тобі належу, я твоя жінка, розшматуй мене, палай у мене, закрій мої уста своїм задушливим подихом. Нарешті я живу. Я страждаю і я ненавиджу. Ось моє весілля. Лише заради цієї ночі я до цього часу жила.

О, ти, наче, обтяжена наче, повна задушливих криків і повна боротьби, шепотлива наче, що розповідаєш мені про всіх звірів, які переслідують одні одних, беруть, убивають, наче, прошу, зачекай ще, не кінчайся так хутко, не переходь у день . . . А ви, незчисленні звірі кругом мене, ви, невинні, страшенні, душоубітні істоти цього степу. Хоч люди не відчувають вас і називають цей велетенський шепіт тихого порування і вбивства „спокійною піччю“. Але ж я, я відчуваю вас, я чую вас уперше цієї ночі, чую в глибинах вод, поміж травами, на деревах і під землею. Однакова кров тече по наших жилах. Кровожерні звірі цієї ночі, Медея такий же звір, як ви, вона так само хоче жити і вбивати. І на всьому цьому темному просторі в ту ж саму годину мільйонні звірів душать один одного. Ви, незчисленно багато звірів, Медея живе серед вас, кориться вашим наказам і віддається вашому родові. Я викрикую ваші загадкові кличі, як і ви, я не хочу досліджувати, а слухаюся темного наказу. Я переступаю слабе світло. Звірі, я ваша. Все, що полює і вбиває цієї ночі — це Медея.

НЯНЬКА *(раптом еривається)*: Медеє! Діти дійшли до палацу і великий гамір зчинився у місті. Я не знаю, що за злочинство трапилось, але ним уже наповнилось повітря. Запрягаймо коня! Тікаймо! Хутчій через кордон!

МЕДЕЯ: Я буду втікати? Коли б я навіть далеко звідси від'їхала, я б повернулася, щоб повтішатися таким видовищем.

НЯНЬКА: Що за видовище?

(Вбігає хлопець).

ХЛОПЕЦЬ: Все втрачено. Королівство, держава — все згинуло. Король і його дочка мертві.

МЕДЕЯ: Так швидко померли? Як же це трапилось?

ХЛОПЕЦЬ: До палацу прийшло двоє дітей і принесли з собою подарунок для Креси. Це була чорна скринька, в якій лежали багатооздоблений серпанок і дорогоцінна діядема. Але тільки-но Креса доторкнулася цінностей, бажаючи, як кожна цікава дівчина, приміряти прикрасу перед люстром, вона враз змінилася на кольорі, впала на підлогу і спотворена болем корчилася від неймовірних мук.

МЕДЕЯ *(кричить)*: Вона бридка була? Бридка, як сама смерть? Чи так?

ХЛОПЕЦЬ: Креон кинувся до неї. Він хотів її підвести і вирвати в неї з рук серпанок і золотий обідок, що умертвили її. Але лише торк-

нувся до них, як вмиє поблід. Хвилинку він завагався, з відблисками жаху в очах, потім повалився на землю, ревучи від болю. Тепер вони лежать одне біля одного. Ніхто не наважиться до них наблизитися. Але говорять, що ти їм ту отруту підіслала. Чоловіки схопили дрючки й ножі та йдуть сюди, щоб перед оцим візком покінчити з тобою. Я побіг наперед. Вони не дадуть тобі часу виправдатись. Тікай, Медеє!

МЕДЕЯ (*кричить*): Ні! (*Гукає вслід вибігаючому хлопцеві*): Дякую, хлопча, вдруге, дякую тобі. Тікай звідси! Краще мене не знати. Не кажи людям Креона, що ти мене знав. Але про все згадай, як постарівся. На старість можеш оповідати стару бувальщину. (*Повертається до Няньки*): Візьми свій ніж, Няню, і забий коня. Нічого не сміє залишитись від Медеї. Розклади в'язку хмизу під нашим візком, як колись у Колхиді, ми розведемо тут дружній вогонь. Іди!

НЯНЬКА: Куди ти хочеш мене завести?

МЕДЕЯ: Ти ж знаєш, куди. Смерть — легка смерть. Слідуй за мною, стара, ти все побачиш. Тоді тобі не треба більш горювати і волочити свої старечі зболілі кості. Тоді ти нарешті зможеш відпочити — матимеш безконечну неділю.

НЯНЬКА (*голослячи, відбігає від неї*): Я не хочу, Медеє! Я хочу жити! . . .

МЕДЕЯ: Стара, як довго ти втікатиш від смерти?

(*Вбігають діти і з жаху ховаються між вбрання Медеї*).

А, ви вже тут? Ви боїтесь гамору? Скоро все затихне — затихнуть і ці репетуючі люди, і дзвони — все скоро мовчатиме. (*Вона наближує голівки дітей до себе, оглядає їхні оченята, бурмотить*). Невинність! Оманливі дитячі очі! Причасні мшні, малі пустуни! Ви замерзли? Я не завдам вам болю. Все відбудеться швидко. Так швидко, що в ваших очах промайне лише здивування від смерти. (*Пестить їх*). Заспокоїться маленькі й ходіть зі мною. Я хочу вас притиснути до себе, притиснути ваші малі, теплі тільця. З мамою завжди добре бути, тоді не треба нічого боятися. Ви, малі ніжні ества, ви постали в моєму череві і ви хочете жити і бути щасливими. . . (*Голосно гукає*): Ясоне! Ти бачиш ось свою ніжно об'єднану родину! Подивися на неї. Тоді запитайся себе, чи Медея не любила б також щастя і невинність і чи не була б вона вірною і чи не вірувала б. А коли тебе шматуватиме мука аж до смерти, тоді думай, чому вона тебе не покидає, думай, що була Медея, вимоглива і чиста, мала ніжна Медея, безмовна, шрикована до твого серця. Думай про те, що вона боролася, одинока і нікому невідома, не просячи жадної руки на допомогу, що вона була справжня твоя жінка. Можливо, Ясоне, я також хотіла б, щоб це вічно потривало, як у старих оповіданнях. Тепер, у цю хвилину я так само, як молододою дівчиною, з тою самою силою бажаю, щоб навкруги мене панували світло й добро. Одначе цій невинній Медеї було призначено стати жертвою боротьби. Можливо інші, легкодумні, сякі-такісенькі, проповзують через вічка сітки і досягнуть тихих вод, — або загрузнуть у болоті. Боги не турбуються буденністю. А Медея — це занадто благородний звір у пастці. Боги не кожного дня одержують подібний подарунок, душу, що настільки спроможна протиставитися їхній підлій грі. В цю мить вони поклади на мої плечі мою долю і придивляються, як я мучуся. Ясоне, дивись, як і вони, на останню відвагу Медеї. Я вбиваю невинність, яка ще живе в дівчині Медеї і в цих малих, гарячих істотах. Вони, там на небі, чекають на цю кров! Вони вже втрачають терпеливість! (*Веде дітей до візка*). Йдіть зі мною, мої хрихітки. І нічого не бійтесь. Бачите, я вас тримаю біля себе зовсім міцно — і я вас люблю. Ми йдемо додому, дітки.

(*Зникають у візку. Деякий час сцена порожня. Враз появляється Нянька, збентежена, як переслідуваний звір, що шукає схованки*).

НЯНЬКА: Медев! Медев! Де ти? Вони сюди йдуть! *(Подалась назад, кричить)*. Медев!

(З-під візка б'є полум'я. Постійно приходять Ясон у супроводі озброєних людей).

ЯСОН: Погасіть вогонь! Хватайте її!

МЕДЕЯ *(появляється в отворі візка)*: Назад, Ясоне! Ні кроку вперед!

ЯСОН *(зупиняється)*. Де діти?

МЕДЕЯ: Чекай ще одну секунду — я подивлюся на твої очі. *(Кричить)*: Вони мертві, Ясоне, оба вбиті і не встигнеш ти ще кроку ступити, як мене проніже той самий кинджал. Тепер я віднайшла свій скипетр, свого брата, свого батька. Золоте руно потрапило знов до Колхиди. Я знов відшукала батьківщину й дівочість, які ти пограбував у мене. Нарешті я назавжди Медея. Поглянь на мене перед тим, як самотньо повернешся у свій розумний світ. Поглянь пильно на мене, Ясоне! Цими обома руками я доторкалася до тебе. Я тебе змушувала плакати, Ясоне, і змушувала любити. Бачиш, я твій малий брат, твоя жінка. Я! Страхітлива Медея. А тепер попробуй забути її!

(Вона проколює себе і падає в полум'я, що вже сильно пробивається вгору. Одним порухом Ясон зупиняє людей, що хотіли підскочити на поміч).

ЯСОН *(спокійно говорить)*: Так, я тебе забуду. Я буду далі жити, всуцерьеч кривавому слідові, який ти поруч мого залишила. Під байдужкими поглядами богів я терпеливо почну майструвати своє бідолашне людське життя. *(Обертається до своїх людей)*: Один залишається тут і вартує, поки все не розпадеться на попіл, поки не згорять останні кістки Медеї. Всі інші слідуйте за мною до палацу. Варто лише жити, берегти порядок, давати закони Корінтові, споруджувати світ за нашою мірою і в цьому світі очікувати смерти.

(Виходить у супроводі чоловіків. Один залишається, понуро стає на варту біля пожеару. Появляється нянька, несміливо сідає біля нього. Поволі розвидняється).

НЯНЬКА: Ніхто не має часу вислухати мене. А я могла б дещо сказати. Після ночі надходить ранок, треба готувати каву, потім впорядкувати ліжка. Коли поприбираєш і позамітаєш, можна, чистячи городину, посидіти спокійно якусь хвилину на сонці. Також не завадить, якщо дрібку ковтнеш із пляшки і трохи відігрієш шлунок — зрозуміло, якщо маєш хоч трохи при собі грошей. Потім підспіває обід. Після нього мнеш тарілки. По обіді займаєшся білизною або чистиш мідь і трохи гомониш з сусідкою — і поступово підходить час до вечері... Опісля лягаєш і спиш.

ВАРТОВИЙ *(тіля навзи)*: Сьогодні гарна погода.

НЯНЬКА: Так, це гарний рік. Багато сонця і багато винограду. А яке збіжжя?

ВАРТОВИЙ: Минулий тиждень ми косили. Якщо дозволить погода, завтра або післязавтра будем возити.

НЯНЬКА: Добрий урожай масте?

ВАРТОВИЙ: Не можна скаржитись. Кожному стане хліба в цьому році.

(Під час останнього речення падає завіса).

КІНЕЦЬ

МОЖЕ Б ТАК ПОЧВАНИТИСЬ?

Нема чим чванитись, а радше — для пригадки хочу звернути увагу на такий факт. Літературознавці кажуть, що Генрик Сенкевич, давши у 1895 р. до краківського „Часу“, додатком, роман „Антеа“, зробив рішучий крок до „Кво вадіс“. Прибувши до Риму, Г. Сенкевич став на місці студіювати типи, обставини, час, місця для свого славного роману. Безперечно, поки сів він писати „Кво вадіс“, мусів знати й читати поему про мучеників Шатобріяна, Вайсмана „Фабіолю“, Ньюмана „Калликста“, Бульвеза „Останні дні Помпеїв“. Але ось у чому справа: хто був надхненником найживішим для Г. Сенкевича до його „Кво вадіс“? Отож, був ним мистець — українець! Прибув Сенкевич до Риму, а його єдиним провідником по Римі був мистець Семирадський! Мало того — цей же мистець тоді вже виконав на полотнищах твори — з класичної старовини зачерпнувши теми й надавши їм духової форми часу, романтизму — такі, як „Християнська Діре“, „Смолоскипи Нерона“: безперечно, ці твори зробили сильне враження на Г. Сенкевича!

НЕПРИСТУПНИЙ ПОЕТ

Анрі Даніель-Ролс написав минулого року книжку: „Кльодель, яким я його знав“. Це цікавий і живий портрет поета. Автор книжки каже, що читач, зустрівши письменника, дуже зніяковів, бо з Кльоделем відстань — здавалась пропастью. Постає його: присадкувата, кремезна, „бльоок різьбленого каменю“; а його твори — ліричні й містичні екзальтації, в ухах гомін його каденцій, ритмів і „шасливий гамір ясно окреслених слів“. До правдивого Кльоделя було важко наблизитись, а ще важче пізнати його. Цей лірик своїх „Од“ чи містичного „Soulier de satin“ був також зручний і практичний дипломат. Під час першої світової війни полагоджував він у ЗДА дуже делікатну справу — добував збіжжя і вовну для Франції. Журналістові, що наполегливо випитувався його, над чим він тепер працює, поет відповів: „Я тепер у розмові з Богом-Отцем! І думаю, що виїде в мене щось дуже гарне“. Був він ревно віруючий; 25 років він щоденно перечитував, передумував і коментував божественні сторінки „Апокаліпси“ св. Івана.

СИМПТОМАТИЧНЕ!

Наші гуцули зробили, наприклад, із латинського „клівіюм“ свою кливу, Італійці ж, на свій верх гори, що звється Монте Прекляро, в околицях Субьяко, кажуть: . . . Монте Поркаро !!!

УКРАЇНСЬКА ДУША І МОСКОВСЬКА . . .

Колись бутної слави московський критик і шевченкожер Білінський у своїй московській зухвалості твердив, що Вольтер своїми писаннями приніс християнству прислугу і що про це знає кожен гімназійний учень. На це праведна християнська душа Микола Гоголь відрубав: „Бувши в гімназії, я не захоплювався Вольтером. Уже тоді мав я вистачальну інтелігенцію, щоб бачити у Вольтері . . . зовсім інше, ніж глибину духа“.

Що до цього додали б наші вольтерівці? . .

МИСТЕЦТВО І ЖИТТЯ

Якось Ф. Шілдер сказав: „Безперечно, життя є важке, але є мистецтво, що розяснює його“. В іншому місці каже: „Затверде є життя, щоб із ним не співдіяло мистецтво, прояснюючи його“.

Мудрі й великі думки! І Михайло Мороз іде послідовно за цими думками! . .

8. 5. 1958.

Хоч далеко було галицьким сучасникам Лесі до втілення її ідеології у свій світогляд, та однаково ж було інтуїтивне передчуття глибоких, реальних, притаманних українській нації, вартостей у її творчості. На Придніпрянщині цього не могло бути, хоч оваційно зустрічали її київляни у свято столітнього ювілею української культури (1898), коли то Старицький рецитовав вірш Лесі Українки („У кожного люду...“), а згодом вивів її перед зібрану публіку. Леся бачила тоді, що її вірші

„... були між людьми гості милі,
Та не прийняв ніхто їх за своїх“.

Зацікавлених в літературі своїх сучасників Леся ділить на дві групи: „практичних“ позитивістів, що не доцінюють поезії і не слухають поетів, бо їх „оглушили вже тихі мотиви, сни, фантазії, балади“, вони „не вірять у громадську тугу поетів“, що ці

**... хату нагріти в зимовую фугу,
Навіть на те не судні.**

Цю групу інтелігентів - матеріалістів показала Леся в драмі „У пущі“, як колоністів Род-Айленду, що заставляють мистця Річарда Айрона робити взірці домашньої посуду. Таке відокремлення громадянства від справи культури вбиває духа громади й духа поета-мистця.

Другу групу становлять ті, що раді б слухати й „мотивів тихих і снів, і мрій, і балад“, але обороняють себе перед смутком і тугою, бо, мовляв, „і так ми сумні...“ Лагідні слова мають вколисувати їх до сну. Вони неспроможні повірити в те, що

**Божая іскра, то тяжке прокляття,
Дикий і лютий пожар.
Вогнища того не може людина
Ні запалить, ні вгасить;
В кого ж запала хоч іскра єдина,
Вік її буде носити.**

Це нерозуміння збоку громади викликувало хвилинне почуття безсилля; тоді Леся бажала спокою смерті:

Хотіла б я уплисти за водою
Немов Офелія уквітчана безумна;
За мною вслід плили б мої пісні
Хвилюючи, як та вода лагідна
Все далі, далі...

І вода помалу
Мене б у легкі хвилі загортала,
І колихала б, наче люба мрія,
Так тихо, тихо...

Аж така безвладна,
Дала б себе нести і загортати,
Пливучи з ними, ледве чутним співом.
Спускаючись в блакитну ясну воду,
Все глибше, глибше...

Потім остався б тільки відгук невиразний її пісень, згодом зник би й відгук, якийсь часок ще плавали б квітки, поки не причадили б до прибережних лілей у тихому захисті — а потім

... спускався б тільки з неба на лілеї
І на квітки, що я безумна рвала,
Спокій, спокій...

Та такий мертвецький спокій не судився Лесі; вона почувала ясно, що

... сором сліз, що ллються від безсилля.
О, сліз таких вже вилито чимало —
Країна ціла може в них втопитись, —
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крові мало!

Тоді родиться в неї розпачливе бажання:

... Хотіла б я вийти у чистее поле,
Припасти лицем до сиріє землі
**І так заридати, щоб зорі почули,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої!**

В душі Лесі зроджується недовір'я до сили власного слова:

Чом я не маю огнистого слова,
Палкого; чому?
Може б та щира, гарячая мова
Зломила зиму.

І розлягалась би завжди по гаю
Ясна, голосна
Пісня, й розквітла б у рідному гаю
Новая весна.

Та хоч би й крила мені солов'їні
І воля своя —
Я б не лишила тебе в самотині
Країно моя!

Це виразна програма життя Лесі Українки, програма власної творчості, іншої, як та, що її дали закохані в мелодію фрази сучасні їй поети:

... Я не на те слова, ховала вас,
І напоїла кровю свого серця,
Щоб ви лилися, мов отрута млява
І посідали душі, мов іржа.
**Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками.
Палкими блискавицями, мечами —
Хотіла б я вас виховать, слова!
Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,
Щоб краяли, та не труїли серце,
Щоб піснею були, а не квилінням.
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
Не будьте тільки дощиком осіннім,
Палайте чи паліть, та не в'яліть!**

В міжчасі, ок. 1898 р., помітно та швидко псується Лесине здоров'я, приходять часто повторна гарячка, туберкула сугаву ноги розвинулася так, що не помагали впорски. Стан її недуги вимагає операції, яку й переводять Лесі в Берліні. „Прочуваючи свою смерть — пише один із її біографів — Леся подвоює свою працю . . . поспішає з нею“. Цей поспіх треба розуміти так, що Леся відчуває щораз настирливіше якийсь **внутрішній імператив** творити у виразно визначеній змістовій і формальній лінії. Цей внутрішній імператив з'ясовує собі Леся як якусь таємну силу, що їй вона мусить коритися. Неначе з докором звертається вона до тієї — як називає цю силу — своєї „безжалісної музи“:

Навіщо ти вирвала в мене серце, привабила маревом щастя?
Навіщо ти вирвала в мене слова, що повинні б умерти зо мною?
Ті квітками серця мого дорогу собі устелила,
І кров'ю його ти украсила шати собі.
Найкращі думи мої вінцем золотим тобі стали.
Ти горда цариця, мене повела за собою
Мов бранку-невільницю в ході своїм тріумфальнім,
Іду я окована міцно і дзвонять кайдани мої . . .

В „північних думках“ чує виразно Леся наказ цієї таємної сили:

„Ти блискавицею мусиш світити у тьмі,
Поки зорею рожевою край освітиться темний,
Треба шукати дороги тим людям, що ходять в ярмі.
Глянуть всі ті, що живуть у великій темниці,
Скажуть: »Це в нашій країні настала весна, —
Грають по небі зірниці, ясні блискавиці,
Темна ще ніч, та вже хутко минеться вона«.

Це почуття внутрішнього імперативу з низкою основних вимог до глибини вражає її душу; тому й ставить Леся нервово ряд нерозгаданих питань:

. . . Хто мене поставив
Сторожею серед руїн і смутку?
Хто наложив на мене обов'язок
Будити мертвих, тішити живих
Калейдоскопом радощів і горя?
Хто гордощів вложив мені у серце?
Хто дав мені одваги меч двосічний?
Хто наказав мені: не кидай, не томись?
Чому ж я мушу слухатись наказу?
Чому втекти не смію з поля чести,
Або на власний меч грудьми упасти?
Що ж не дає промовить просто:
„Так доле, ти міцніша, я корюся!“
Чому на спогад цих покірних слів
Рука стискає невидиму зброю,
А в серці крики бойові лунають? . .

Вона чує, що не покорить тієї іраціональної невирозумованої, як сама її називає, „безумної“ пісні:

Ні, я покорити її не здолаю —
Тую пісню безумну, що з туги повсталала,
Ні маски не вмію накласти на неї,
Ні в ясну одежу убрати не можу.

Вона тільки подає додуману генезу тієї пісні: тугу й жаль такий, що:

„... ваги не має, так як смерть“.

Та цей жаль-туга, як і сама „безумна“ пісня, це тільки вислідне явище однієї спільної підстави, що нею є **зактивізований в душі Лесі** цей дух, що в сучасній для неї генерації зовсім не проявлявся; це був **час повного його приспання**.

Я вмисне навів так багато виїнтаків з поезій Лесі на ствердження одного психічного моменту, бо саме він для неї найбільш типовий і він одинокий розв'язує таку дивну появу на тлі матеріялістичної доби, якою була Леся Українка. Що цей внутрішній імператив не був літературною фікцією, але реальною силою в душі Лесі, пошукаймо доказу ще в її листах до двох найближчих для неї людей: Л. Старицької-Черняхівської та брата Михайла. Перед першою сповідається Леся так: „Я пишу »только в припадке умопомешательства«, бо я тільки тоді можу боронитись, — чи скоріше забувати про боротьбу — з виснаженням, високою температурою й іншими, пригнітаючими інтелект симптомами, коли мене попросту гальванізує **idée fixe, якась непереможна сила**. Юрба образів не дає спати по ночах, мучить, як нова недуга. Отоді вже **приходить демон лютіший над усі недуги й наказує мені писати**, а потім я знову лежу *zusammengeklappt*, як порожня горбина“.

До брата Михайла писала Леся, що завжди „від несамовитої, творчої екзальтації горіла. „Нехай ніхто не скаже, — рішуче заявляє Леся, — що я »ні горівши, ні болівши« здобуваю собі »лаври«, бо таки в буквальному значінні горю й болю кожнісінький раз. Та ще якраз навмисне — ледве заберусь до якоїсь спокійнішої роботи, так і **»накотить« на мене яканебудь непереможна деспотична мрія**, мучить по ночах, **просто п'є кров мою“**.

Під впливом цієї непереможної сили писала Леся швидко — в одну ніч часто кінчала драму, більшу — в дві ночі. Бувало одначе, що даний твір писала довго й перероблювала кілька років, наприклад, драму „У луцці“ або драму „Руфін і Прісцілла“; це діялося звичайно з тими творами, що ними Леся платила данину добі, оброблюючи теми всесвітньої літератури. Одначе головна її творча праця, вкладена в ці твори, „диктовані“ тією непереможною силою по ночах.

А все ж тільки ці ночі давали їй спромогу жити повнотою духового життя:

Як я люблю оці години праці,
Коли усе навколо затиха
Під владою чаруючої ночі,
А тільки я одна неподолана
Перед моїм незримим олтарем.
Летять хвилини — я не прислухаюсь,
Ось північ вдарила — найкращий праці час, —

Так дзвінко вдарила, що стрепенулась тиша,
І швидше у руках забігало перо...
Перед світом чорніє ніч на дворі,
Вчас гасити світло, щоб його
Не засоромив день своїм сіянням.
Погасне світло та палають очі,
Аж поки досвітки в вікно тихенько
Заглянуть сивими очима і всі речі в кімнаті
Почнуть із темряви помалу виступати,
Тоді мене перемагає сон...
А ранком бачу я в своїм свічаді
Бліде обличчя і блискучі очі...

Тільки ця поетична праця є розрадою Лесі в туманах дрібного життя довкілля:

Через тумани лихі, через велике горе
Ти світиш мені моя зоре!
Ти це була, що встала вогнем опівночі,
Шлях проклала ясний через темне бурхливе море,
І чарувала новою надією втомлені очі...

Тільки вона дає зміст і глибокий сенс її страдницькому фізичному життю. І саме це прикметне для Лесі Українки, що в міру того, як розвивається її фізична недуга, розвивається теж її письменницький хист. Розуміється, що немає тут ніякого природного паралелізму, то значить, що Лесина недуга ніяк не є причиною поглиблення хисту, хоч дивуватися треба, що mimo важких терпінь Леся спроможна, так би мовити, на розбудову таланту. В половині 90 рр. наступає тематичне й ідейне поглиблення здобутих уже Лесею форм (лірики, епіки та белетристичної прози) й засвоєння нової форми: драми, до якої неначе приготувилася вже Леся драматизованою лірикою. Про етапи мистецького розвитку Лесі Українки завчасно ще говорити, а втім, це не є основне питання у визначенні її становища в українській літературі й українському життю. Одного не можна забувати, а саме, що Леся Українка безупинно здобуває глибину свого світогляду й ідеології та творчість свою кінчає величним акордом: **у „Триптиху“ розв'язує — у трьох вимірах: одиниці, народу й нації — основи національного ідеалізму.**

Не можна однак, подаючи біографію Лесі, не вернутись ще до питання її недуги та зв'язаних з нею частих виїздів до живців і кліматичних околиць: в Карпати, на Крим, Кавказ, до Італії й Єгипту*).

---

*) Від 1888 р. до 1900 їде Леся кількома наворотами на Крим. 1900 і 1901 років перебуває літом у буковинських Карпатах, головню ж у Кімполюнгу й Буркуті. 1901/2 і 1902/3 зимою в Сан Ремо в Італії. 1903/4 зимою перебуває в Тифлісі, на Кавказі. 1907/8 зимою й весною на Криму, головню в Ялті. 1908 р. літо й осінь прожила в Євпаторії й Ялті на Криму, зиму цього року на Кавказі. 1909 р. осінь і зиму (1909/10) прожила Леся в Гелуані в Єгипті, літо й осінь цього (1910) року на Кавказі, головню в Кутаїсі. Там також живе в наступному році влітку, а на осінь 1911 р. переїжджає до Єгипту. В 1912 р. знову перебуває в Кутаїсі до осені, коли то востаннє виїждить до Єгипту, де перебуває до травня.

За кожним разом переживає Леся важкі хвилини розлуки з рідною землею:

Летять розставання
Хвилини дорогі! . . .

Та Леся потішається, що ці виїзди конечні, бо їй же треба сил до праці для батьківщини:

Хоч тяжко країну
Рідную покидать. —
Я йду на чужину,
Я мушу поспішати . . .
В далекій чужині
Я сили наберусь
Служити країні . . .

Дорога, звичайно, була дуже важка. Хвора Леся, в гарячці переживала жахливі моменти, дожидаючи смерти. Хвилинами здавалося їй, що приходить упокоєння:

Тихе море спокою навчило
Невгамонное серце мое . . .

Навіть пробувала в Буркуті на лад коломийки оспівувати спокійно свій смуток і нудьгу:

Ой, здається — не журюся, таки ж я нерада,
Чогось мені тяжко-важко, на серці досада.
Ой, кину я ту досаду геть на бездоріжжя,
Зійшла моя досадонька як мак серед збіжжя;
А я той цвіт позриваю та сплету віночка,
Кину його червоного в воду до поточка:
Пливи, пливи, мій віночку, до самого моря,
Може буря тебе втопить, чи не збудить горя . . .

Але такий культ болю межує з абсолютним спокоєм і безрухом, а душа Лесі була саме джерелом руху-життя. Коли в часі побуту на чужині шукала Леся Українка відпочинку в огляданні й пасивному сприйманні довкілля, її займали великі речі та грізні явища: гори Байдари, скелі Мердвену, морські бурі. Це теж важна прикмета динамічної душі Лесі Українки, тієї душі, що казала їй бачитися в часі загального сну майбутню геройську добу:

Сніг на верхів'ї, узгір'я блищать так яскраво,
Що видається нераз, мов займаються раптом **вогні вартові** . . .
А кипариси . . . здаються **високими вежами замків** . . .

Головно ж над усіми думками, бажаннями й почуваннями ваготитиме невтишний біль за Україною; органічна любов не дозволяє на розлуку. Тугу за рідним краєм оспівує Леся Українка в різній формі; вона кладе її в душі своїх героїв, напр., Оксани в „Боярині“ (1910), або раніше (1898) в душу Іфігенії; словами Іфігенії плаче Леся за рідним краєм:

. . . А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий, рідний краю.

Все, все, чим красен людський вік короткий
Лишила я в тобі . . .
. . . Води Стикса й Лети
Не вгасять спогадів про любий, рідний край . . .

Вона передасть цю тугу в ліричному вірші, в якому, напр., північний вітер, що в Єгипті приносить дощ, буде для Лесі вітром з України:

. . . Чи згадав
Далеку милу й зарідав
Дрібними слізми на чужині?
Шепоче вітер в мокрім листі:
„Це ж я з твоєї сторони
Приніс оці плакучі вісті,
Якої ще тобі луни? . . .“

А втім, скільки терпіла Леся, — чи в часі виїздів, чи в часі другої операції (нирок) у Берліні, чи здобуваючи гроші на прожиток лекціями й перекладами контрактів на чужині*) — вона ні разу не жалілася, не нарікала перед ніким на свою долю, не заставляла нікого, навіть чоловіка**), турбуватися своєю особою, хоч кожний її виїзд на чужину під кінець життя міг покінчитися трагічно. Л. Старицька-Черняхівська так описує одну з останніх подорожей Лесі до Єгипту: „. . . це було чудо мужности Лесі Українки. Хвора, безсила, з підвищеною температурою, із щохвилинним чеканням можливої смерті, вона вирушала **сама** в далеку путь, по завжди бурхливому в цю пору морю, і вирушаючи, заспокоювала всіх, щоб ніхто не турбувався нею, що їй усе гаразд“.

В листах заспокоювала ще своїх приятелів: „Ніяка свічка не вічна. Нехай же буде моїм приятелям довше ілюзія, ніби свічці не кінець“.

Востаннє верталась з Єгипту ще більше хвора, як їхала туди. В травні 1913 р. київляни уладили їй свято з нагоди повороту з чужини. Л. Старицька-Черняхівська так описує її: „В цьому святі було щось невимовно сумне. Бліда, **прозора** постать Лесі, з руками повними квіток, з словами **повними енергії й віри** — із смертю в очах“.

---

*) Леся не користалася з маєтку батьків поза тим, що вони видавали гроші на її удержання. Та її навіть і це вражало; вона не бажала бути нікому тягарем. Згодом М. Драгоманов, помираючи, записав Лесі 8.000 карбованців, та цілої суми вона не дістала, бо батько її зробив на цей рахунок чимало витрат на решту рідні. Ці гроші розійшлися скоро на лікування, так що останніми роками Леся заробляла лекціями, або перекладами контрактів багатієм на рідні мови. Хворіючи важко, Леся зараз після останнього приїзду до Єгипту стала шукати заробітку. При цій нагоді треба підкреслити важну прикмету її характеру: авторських гонорарів Леся майже не брала; в листі до матері писала, що не творить „хлебних п'ес“ (драма на хліб), а „**за квітки вирощені в серці**“ **годі брати гроші**. Про авторський заробіток не любила навіть говорити.

***) В 1907 р. весною, на Криму, одружилася Леся з українським етнографом Климентом Квіткою. Це одруження не заставило її жити для власної користі; воно не відірвало її від тієї інтенсивної служби нації, що її Леся виконувала в почутті найвищої відповідальності.

Так: „із словами повними енергії й віри“, бо тоді писала свій заповіт, „Триптих“, у якому знайшла свою силу й запоруку своєї вічності.

Після короткого побуту в Києві, переїхала Леся на Кавказ, уже до краю обезсилена. Нервово почала писати останню повість (Екбаль-Ганем) і останню данину добі, та не змогла вже її докінчити. На кілька тижнів перед смертю співала ще волинських пісень, що її чоловік мав видати у збірнику. Померла в Сурамі на Кавказі (між Тифлісом і Кутаїсом) 1. серпня, 1913 р. Тіло її перевезли до Києва й поховали на Байковому кладовищі. Сьогодні могила її в повному занедбанні...

Своє безсмертя відчула Леся ще надовго перед смертю, коли в 1898 р. писала своє „non omnis moriar“ (не вся помру)*):

Інші будуть співці по мені,
Інші будуть лунати пісні:
Вільні, гучні, одважні та горді,
Поєднуються в яснім акорді,
І полинуть у ті небеса,
Де сіє одвічна краса.
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною.

Леся відчула, що на пісні „вільні, гучні, одважні та горді“, отже пісні „вольної, нової сім'ї“ (як казав Шевченко) мусять луною озватися й її власні пісні. Єдналим між ними моментом, однією їх генезою, це дух нації. (Продовження буде)

Нобелівські премії

Б. Р. / РЕДІЯРД КІПЛІНГ

Визначний англійський письменник Редіярд Кіплінг (1865—1936), що одержав літературну премію Нобеля за 1907 рік, відомий трохи і в нашій літературі, головно з оповідань для дітей про звірів, як наприклад, „Слонятко“, „Від чого верблюдові горб зробився“, „Як кит собі горло роздобув“, „Ріккі-Тіккі-Таві“ та інші, що вийшли були з „Загальної бібліотеці“ Я. Оренштайна в Коломиї двома збірочками („От собі казочки“ і „От собі сторійки“) в перекладі В. Ткачкєвича, та ще з повісти „Брати Моуглі“, що в перекладі Ю. Сірого, появились другим виданням у 1920 р. в в-ві „Дзвін“ (Київ-Відень). Можливо, що вийшло щось з Кіплінга і в советські часи, особливо в 20. рр., але це тепер не легко встановити.

Звіринні оповідання й повісти Кіплінга появились в англійській мові двома збірками п. н. „Книга джунглів“, 1894 р. та „Нова книга джунглів“, 1895 р. і рознесли ім'я Кіплінга по всьому світі. Вони власне, разом з низкою інших, яких Кіплінг написав около 300, принесли йому літературну нагороду Нобеля. В присуді кажеться, що нагороду призначено за небуденний обсерваційний хист, за стихійну фантазію, за мужеську силу й майстерність у змальовуванні спостережень.

*) Від цих слів починається вірш славного старинного римського поета Горация, що ворожить собі вічність завдяки своїм віршам.

Немає сумніву, що обсерваційний змісл Кіплінга був незвичайний, як і незвичайна була сила його уяви. Кіплінг умів помічати все, що було суттєве й основне, а свої помічення, збагачені живою уявою, вмів переконливо передати. Це відноситься не тільки до обидвох „Книг джунглів“, якими Кіплінг започаткував у світовій літературі новий жанр оповідань із звіринного світу, але й до всіх інших його оповідань з життя англійських колоністів в Індії. Головний літературний жанр Кіплінга, це, саме, оповідання й новелі, тому він і має в літературі славу одного з найбільших англійських новелістів, якого порівнюють до Мопасана, Чехова, Скотта, Діккенса, Текерея та інших письменників світової слави. Хоч він писав і поезії, і повісті, то все таки новелі й оповідання залишилися на завжди його основним жанром, в якому він виявив силу свого таланту і показав цікавий англо-індійський колоніальний світ. Цей світ був не тільки в літературі великою новістю, але й для самих англійців був сенсацією, а надто, що змальований був не з уяви й книжок, але з автопсії, з власної обсервації й переживань письменника. Кіплінг був уродженцем Індії. Батько його, Джон Локвуд Кіплінг, був професором мистецької школи в Бомбаю і куратором музею в Лягоре. І був теж письменником, якого гвір „Людина і звір“ мав деякий вплив на сина. І хоч Редйард Кіплінг виховувався в Англії, від шостого до сімнадцятого року життя, то все таки його психіка й світогляд сформувалися в Індії. По скінченні студій в Англії, він вернувся до Індії, де почав працювати в „Цивільній і Військовій Газеті“ в Лягоре. В цьому часі він і пізнав ближче Індію, життя англійських колонізаторів та англійсько-індійські взаємини. Природа і клімат Індії і саме життя з його твердістю й жорсткістю мали великий вплив на характер його творчості, як і на формування його психіки. Він полюбив це тверде життя, полюбив енергійних, твердих, активних і вольових людей, якими були англійці і самі індійці, що з ними англійцям часто доводилося змагатися збройно.

Це життя дало молодому письменникові багатий матеріал для літературної творчості, яку він почав, як це часто в письменників буває, з газетних репортажів, що згодом розвинулися в „короткі історії“. Перша збірка його оповідань, в яких він, ще дуже молодий віком, показався небабияким майстром, це „Звичайні оповідання з гір“ (1887), стримані, жорсткі шкідливі англо-індійського світу військових гарнізонів, клубів, тропічної горячі та щоденних зайнять. Їх змістом є різні більші і менші події й факти з життя офіцерів, урядовців, моряків, інженерів, мисливців, журналістів та інших, а в першу чергу вояків, які в гарячій кліматі і безнастанній війні з вороже наставленими індійцями ставали тиграми. Такими постатями заповнена вся його рання творчість, починаючи від збірки сатиричних віршів п. н. „Дивізійні пісеньки“ (1886), від „Звичайних оповідань із гір“ та інших збірок, як „Три вояки“, „В чорному й білому“, „Примарна рикша“, „Ві Віллі Вінкі“, „Історія Гадсбі“, що появилися в 1886—1888 роках.

Всім цим оповіданням прикметний легкий гумор, цинізм і... вульгарність. Кіплінг не належав до письменників ніжних і делікатних, навпаки, він любив радше касарняне життя англійських вояків і вояцьку простоту й вульгарність, ніж салюновість, тому він і не дбав про літературну витонченість своїх творів. Він був незвичайним оповідачем і цього вистачало йому для газети, для якої постачав матеріал. Літературною „формою“ він не цікавився і своїх оповідань не шліфував. Сьогодні ці оповідання не роблять такого сильного враження як колись на сучасників, вони навіть можуть здаватися нині банальними, але в них все таки є щось, що не дозволяє їм стати байдужими. Може це рідкісна в літературі тематика, може особливі авторові засоби у змальовуванні образів життя і постатей, або й самі постаті з такими рисами характеру, які промовляють до кожного читача.

Великий успіх перших Кіплінгових творів, які постійно були в Англії „бестселерами“, зміцнив авторову самовпевненість і творчість. В 90-тих, які деякі історики літератури вважають другим періодом у його творчості, Кіплінг був особливо плідний і, треба сказати, багато досконаліший у творчості. В цьому періоді появилися такі його твори, як повість „Світло, що згасло“, „Відважні капітани“, „Багато винаходів“, а особливо дві „Книги джунглів“ про звірів, повість „Науляка“, „Щоденна праця“ та інші. Це, здебільша, твори пригодницькі, в яких автор залюбки змальовує сильні натури, що люблять небезпеки, гру з смертю і . . . Англію. Власне в цих творах Кіплінг виявив з усією виразністю ті риси, на які в початківському періоді були лише натяки, а саме, риси імперіалістичного й завойовницького духа. Взагалі, в усіх його творах гостро підкреслений його патріотизм, але в другому періоді і пізніше він виявив три ідеї: інтенсивний **патріотизм**, особливий **активізм** англomана і **віру** в місієне призначення англійського народу. Кіплінг вірив, що Англія призначена бути великою імперією, ширити між народами цивілізацію, культуру і . . . щастя. Бути під пануванням англійської раси мало означати для завойованих народів правдиве щастя, а давати це щастя Кіплінг уважав за священний обов'язок англійця. Це називалося ще „тягарем білої людини“, при чому поняття білої людини ідентифікувалося з поняттям англійця. Ці поняття, а радше ця віра в англійське призначення зміцнилася в Кіплінга під час його далеких подорожей по англійських колоніях. Англійська газета в Індії „Піонер“, якої він був співредактором, вислала його в мандрівку по англійських посілостях. Під час цих подорожей він побачив велич і силу англійської імперії, і це ще більше зміцнило його „місієні“ почуття, які він виявляв у своїх творах. Одначе, це була не тільки його віра в призначення Англії, це була віра кожного англійця, тому Кіплінг був властиво виразником думок і поглядів всіх англійців і кожного пересічного зокрема. Цим, мабуть, і треба пояснювати величезну популярність Кіплінга серед англійців, для яких він був „голосом народу“. Йому платили найвищі гонорари (1 фунт за слово), відзначували найвищими нагородами і вшановували почесними докторатами (9).

Оскільки Індія була „діамантом у короні англійської імперії, остільки й Кіплінг ставився до неї особливо. Із симпатії до Індії, де народився, він думав, що індійцям дуже корисно й вигідно бути під британським протекторатом. Цей протекторат установлено війною, а це означає, що Англія завжди готова боронити тих, хто сам не може боронитися перед потенціяльними загарбниками, які, очевидно, не зробили б стільки добра, скільки може зробити і робить Англія. Та Кіплінг не похвалював війни, він волів би, щоб її не було, хоч у 80-90 роках війна здавалася йому єдиною передумовою доброго правління. Кіплінг бачив хиби й недоліки англійського правління в Індії, але він усе таки думав, що це найкраще правління, яке Індія може мати, незалежно від усіх його хиб. Він визнавав тверду руку, авторитетність і засаду, що кожна позиція належить тому, хто її вміє держати, кожний рід праці належить тому, хто її вміє виконувати. Демократію Кіплінг розумів як систему, в якій некомпетентні люди намагаються перебрати роботу з рук тих, які компетентні її виконувати. Тому вибори вважав забавою, в наслідок якої до уряду дістаються люди, що не мають поняття що і як треба робити. Таких людей бачив він і в англійському уряді, що мав управляти Індією, але не мав про неї найменшого уявлення. Це й було тим лихом, з яким Кіплінг не згоджувався і його критикував. Але він повні погоджувався з правом сильного, а свободу признавав тільки привілеєм білих. „Тягар білої людини“ в тому, що вона має обов'язок нести цивілізацію відсталим кольоровим народам, але для цього ті країни мусять належати до британської королівської корони. І англійці, найвизначніші представники білої раси, свідомі того, що це тягар важкий, але для добра людства, в даному разі кольорового, вони радо беруть цей тягар на себе, бо це їх призначення і місія. Отже ідея вибраности і місію-

нарської ролі англійця, це той аспект на якому розвивається дальша творчість Кіплінга.

Отакі думки й ідеї Кіплінг висловлював у своїх творах, але ці твори все таки не стали від того тенденційними. Вони творять щоправда т. зв. „колоніальний жанр“, але Кіплінг був занадто обдарований письменник, щоб бути тенденційним. Він умів знайти такі засоби, які непомітно, але переконливо всочували читачеві авторові думки й ідеї. Це були різні засоби, нераз навіть зовсім прості, але вже в самому їх виборі була заложена авторова ідея. Кіплінгові постаті „варварськи прості“, як каже один його критик, але в тій простоті, в тій душевній нескладності і криється певна авторова ідея: показати безпретенціональність, але жертвенність і героїзм буденної праці англійського колонізатора, всеціло відданого своїй батьківщині („Історія Гадсбі“). В повісті „Світло, що згасло“, єдиній трагічній Кіплінговій повісті, показаний образ маляра, що, після поранення в Судані, викінчував у Лондоні свій найбільший образ і осліп. Тоді він, сліпий, вертається знову в Судан служити армії й королеві.

Постаті Кіплінга нескладні, але вони живі, наче живцем з життя взяті. Вони добре пристосовані до умовин, в яких їм доводиться жити, але вони здібні теж ті умовини нагинати до своїх потреб, вони досить міцні, щоб витривати хоч би в яких важких умовинах, але в них і сильна воля формувати умовини до своїх завдань. Цей культ сили Кіплінг виразив у багатьох творах, але з мистецькою повнотою висловив у баляді „Захід і Схід“, в якій стикаються два світи: білий з тубільцем. Обидва — постаті великої духової сили й благородности, але тубілець „добровільно“ підчиняється силі білого. Баляда закінчується рефреном, що „Захід є Захід, а Схід є Схід“, і оба ці світи ніколи не зйдуться, аж небо з землею не стануть на суд Божий.

Чимало уваги присвятив Кіплінг і проблемі „білого тубільця“, англійця, родженого в Індії. Цікава є в цьому сенсі повість „Кім“, в якій автор показав білого хлопця, вихованого індіями. Кінець-кінцем, у хлопцеві відзивається „зов раси“, і він стає на службу англійської організації, щоб віддати свої сили Англії. Ця повість цікава й образом англо-індійських взаємин, як їх розумів Кіплінг. Він ставиться до індіців дуже гуманно, але показує їх як півдітей, до яких треба бути вибагливим і людяним, як до нижчої раси, але, тримати треба гостро й коротко.

Кіплінг — письменник-реаліст, але його реалізм не об'єктивний, як французький, а природний, найкраще виявлений, може, в „Книгах джунглів“. Це, так сказати б, романтичний реалізм, який не відпихає своєю драстичністю й вульгарністю, але, може, радше притягає й захоплює. Власне, Кіплінг умів поєднати реалізм із романтизмом, він відкрив романтику техніки, (повість („Робітний день“), романтику сили, романтику праці для величі Англії. В наших часах таку романтику праці даремно намагалися показати підсоветські письменники, але з їх намагань нічого не вийшло, бо їм ті завдання — „оромантизувати“ працю, техніку, будівництво, стахановщину, накинули згори. Кіплінг своїми ідеями жив і горів, вони були виявом його найглибшої суті, його свідомости й підсвідомости, змістом його душі. Це саме і полонувало його читачів, які не бачили в нього штучности, натягнености й насильства, а простоту, щирість, глибину відчужань і переконань та незвичайну переконливість образів. Це не була пропаганда; ідеї, які він „проголошував“, були його вірою, яку він виявляв у творах, як інший поет виявляє свої любовні чи інші почування й переживання. Але що його твори розвивали імперіалістичного духа в англійців, це інша справа. В тому й лежить вага мистецтва, що воно має велику сугестивну силу. Що вище мистецтво, то більша сила його впливу, але й що більше свідомо й цілеспрямовано намагається автор своїм мистецтвом вилити на читача, то менше це йому вдається, бо меншу силу має його мистецтво.

Окрім оповідань та повістей Кіплінг писав і поезії, пройняті тими самими ідеями. Він співець величі Британії, співець тих, що тій величі служать. Він пише „Касарняні балади“ і хоче бути простий, як „прості звуки банджо“, щоб його поезії доходили до простих, але корисних для імперії людей. Балади Кіплінга грають особливу роль в його творчості. Він ідеалізує й оромантизовує будівничих британської могутності.

Варто ще відмітити і сатиричні спроби Кіплінга. До сатиричних творів критика зараховує м. ін. „Книги джунглів“, зокрема повість „Моуглі“, де автор ніби протиставить людям звірів у джунглях, які керуються своїми законами джунглів, природними, здоровими і нефальшивими. Тут автор теж апотеозує біологічну силу. Чи автор мав тут на думці сатиру, це питання дискусійне, але в зіставленні людей із звірами авторові симпатії по стороні звірів. Та з цього навряд чи можна витягати задалекі висновки. При цьому варто відмітити, що наш Іван Франко виступив із своїми звіринними казками п. з. „Коли ще звірі говорили“ лише два роки після появи обидвох Кіплінгових „Книг джунглів“, що вийшли друком 1894-95 рр. Франкові ж казки почали появлятися в 1896 р. в дитячому двотижневику „Дзвінок“. Обидва автори писали незалежно один від одного, тобто Франко писав незалежно від Кіплінга, але обидва мали спільне джерело — індійські народні казки, зібрані в відомій збірці „Панчатантра“, звідти Франко взяв кільканадцять казок, а Кіплінг узяв щонайменше тему й сюжет свого „Моуглі“.

С. Гординський / **3 виставок**

Влаштована в днях 4—19 травня ц. р. в галерії Барбізон Плаза в Нью Йорку 4-а виставка „Об'єднання молодих українських мистців“ показала 14 представників різних мистецьких напрямків. Були там твори позначені реалізмом та імпресіонізмом — аж до пів- і зовсім безпредметних. Загальний тон виставки кольористично живий, експресивний. Участь у виставці, що була влаштована за допомогою д-ра Миколи Кузьмовича з Бабілоу, брали: Вол. Бачинський, Ярослава Геруляк, Зеновій Онишкевич, Аркадія Оленська-Петришин, Христя Оленська, Борис Пачовський, Богдан Певний, Нат. Погребинська, Євген Саламаха, Юлія М. Шероцька, Богдан Титла, Мих. Урбан, Любомир Вороневич і Яр. Вижницький. До найцікавіших речей належали особливо малюнок Шероцької, Оленської-Петришин та Онишкевича. Частина експонатів (Геруляк, Оленська, Урбан) була вже показана на виставці сімох мистців у Нар. Домі, про що ми вже мали нагоду згадувати; в доброму освітленні галерії їх речі багато зискали, особливо „Тритонів

ріг“ Ярослави Геруляк. На цій виставці можна було спостерегти, що деякі молоді мистці показали речі приналежні різним стилям, напр., Саламаха виставив одну скульптуру реалістичну, а другу абстрактну; Б. Певний дав великий малюнок „Світла міста“ з деякими експресіоністичними трюками на чорному і мало переконливому тлі будинків уночі, і, одночасно, дві солідні мертві природи майже в академічному стилі (нагадується Анастазієвський), але з позначками неореалізму, що, при умові збагачення сюжету і композиції, може виробитися в цікавий і своєрідний стиль.

Всі молоді мистці — вихованці американських мистецьких шкіл, тож і зовсім природно, що на їх творах тягять різні впливи сучасного американського малярства. Це, з одного боку, явище позитивне, бо це вносить нові елементи в наше мистецтво, а, з другого боку, негативне, бо відриває нас від наших власних цінностей. Чи ж це нормальне явище, коли ми на виставці українських мистців не бачимо ніодного твору,

зв'язаного чимбуть з Україною, з українською традицією — стилево чи сюжетно? Нам не раз доводиться чути, навіть від дозрілих мистців, що, мовляв, напр., наші етнографічні мотиви такі звульгаризовані, що з ними безнадійно починати щонебудь у модерному мистецтві. Але — Мойсеев показав український етнографічний танок модерно — і вся американська критика, стара і модерна, в захопленні просто чоботи лизала танцюристам. Або коли в 1931 р. до Парижа попав альбом „Театральні строї“ А. Петрицького, то Ф. Леже в своїй „Модерній академії“ на основі кольорових репродукцій до „Сорочинського ярмарку“ зробив цілу лекцію, а повидирані з альбому репродукції появилися, як мистецька сенсація, на вітринах чільних мистецьких книгарень. Отже, українські мотиви — справа, на яку варт звернути увагу, вони можуть стати джерелом нових і оригінальних творчих спонук.

Ще одна справа: на виставці майже немає творів, які показували б добрий фігуральний рисунок, фігуральну композицію. Це, безперечно, також вплив і вина американської школи. На річній виставці мистецької школи Купер Юніон бачили ми нещодавно добре й із смаком намальовані (або краще сказати — аранжовані) зіставлення кольорів, але відділ рисунку був незвичайно слабкий, і це явище характеристичне для всіх нових американських шкіл мистецтва. Результат цього такий, що на мистецькому ринку повно малярів краваток, взорів на хідники, піжами і драперії, а зовсім мало мистців, які зміли б розв'язати складні композиційні завдання. Тимчасом нам, точніше — українській американській суспільності, — потрібні мистці всесторонні, які зуміли б намалювати складну композицію, скажім, 10×20 стіп, запроєктувати і виконати картон до складної мозаїки, вітражу, намалювати портрет, сюжетний образ і т. д. При т. зв. „чистому мистецтві“ залишиться, по роках, тільки невеликий процент мистців, інші ж — або відійдуть від мистецтва, або зали-

шаться типовими „малярами краваток“. Словом, знання доброго рисунку ніщо не заступить, він — підстава кожного мистецтва. Думаємо, що про це написати важно, бо готов вирости своєрідний американський продукт — український мистецький пролетаріят, огірчений на свою суспільність, яка його не буде ні розуміти, ні потребувати. І пишемо це для тих, які, в перспективі майбутнього думають про своє мистецтво не тільки як про культурну розривку, а теж і професійно.

* * *

Повернувшись з Парижу, Яків Гніздовський улаштував свою виставку в галерії Еглестон у Нью Йорку (5—30 травня). Він уже раз успішно виставляв у цій галерії, в 1954 р. За той протяг часу його малярство зазнало значних змін, на виставці попередній він був увесь у стадії шукань, культивуючи сильно забарвлені декоративні площі, що дало нагоду одному з американських критиків прирівняти його малюнки до багатобарвних індіанських килимів. На виставці новій кольористична гама значно стушована, в більшості малюнків переважає брунатно-сірий тон, притаманний його давнім творам. Глядача до деякої міри дивує факт, що саме з Парижу, оповитого теплим і м'яким світлом, — Парижу, що створив барвистий імпресіонізм — мистець привіз таке безбарвне і похмуре малярство. Тут (на деяких творах) слідний безперечний вплив Б. Б. (Бернара Бюфе), одного з божків сучасного французького малярства, що його останніми часами трохи розвінчала сама таки французька критика за його схематичні форми і тупий, безбарвний колір. Сюжетно, Гніздовський опрацював нові мотиви, спеціально сцени паризької підземки (метро) з безобличністю її щоденних людських мас, переконливо відданих у своїй відіндивідуалізованій істоті. Тут похмурий колір на місці, він показує безрадісність сучасної людини, загубленої в міських підземеллях. Проблема тут не тільки малярська, а й філософська.

Проте, для нас немає сумніву, що такі композиції Гніздовського, як його твори „таборового“ періоду, наприклад, „Скитальці“ (шість ліжок у таборовому бараку з шістьма різними психологічними типами людей) надалеко переважають його нові твори. „Скитальці“ — документ доби, глибоко людський, забражені еста-ті теж члени маси, але вони зберегли своє індивідуальне обличчя, до того трагічне обличчя української людини.

Психологізм — типова риса Гніздовського, і то одна з його сильніших. Тому теж нам здаються кращими ті нові твори, де мистець знову наче повертається до давніх своїх позицій. З цього погляду одна з найкращих речей виставки — „Летунський двірець“. П'ять дівчат сидить фронтально за телефонами, приймаючи замовлення, а на їх тлі, на стіні, мапа світу з позначеними червоною фарбою летунськими лініями. При майже реалістичних зображеннях дівчат, плуганина тих червоних ліній дає абстрактну мережу, переконливо пов'язану з цілістю композиції. Декілька малюнків із спробами деформації („Ексклюзивні капелюхи“) здаються нам не характеричні для мистця, постаті часом відпихають своєю фізичною незугарністю, невмотивованістю, переходять у шарж, відданий суто малярськими засобами, вартими чогось кращого.

Гніздовський, мистець досвідчений і культурний, знайшов був відвагу, як теж і пригожі умови скерувати деякий час своє мистецтво на шляхи експериментів. Експериментування — корисна і потрібна для мистця річ, дає йому пізнати власні спромоги і відкрити не одне нове, що збагатить його мистецький вислів. Що тут непокоїло, це факт, що наш мистець пішов шляхами нового американського атракційного малярства, з його ідеалом вільно розкиданих на площі малюнку форм і барвних плям, тоді як підставовими елементами українського образотворчого відчуження була завжди сильно збудована композиція із змаганням до еліп-

тичності, лінарний графізм обрисів з усією його мелодійністю лінійної гри, живий кольор з сильними контрастними зударями. Маємо враження, на основі творів останньої виставки Гніздовського, що мистець знову повертає до цих принципів, що, до речі, були найсильніше проявлені в його графіці. Чи не тому, може, Гніздовський-графік має куди краще і сильніше спрецизоване мистецьке обличчя, ніж Гніздовський-маляр? Яка цьому причина?

Графіка — майже завжди творена „для когось“ і має висловлювати „щось“, тут мистець поступається своєю індивідуальністю, але, так як корабель, який пливе по відомій магістралі, він стає свідомий своїх сил і суверенний. В індивідуалістичному малярстві, що його мистець творить „для себе“, він, з'їхавши вбік, попадає між рифи і часто тратить свою певність і суверенність вислову. З творчістю Гніздовського маємо тут цікавий психологічний випадок: в останніх роках він у серії статей намагався з'ясувати позиції нового мистецтва, баченого власне, крізь призму його індивідуального малярства, його власних уподобань, смаків та ідеалів. Не знаємо, чи до свідомости багатьох читачів його думки дійшли. Ми завжди читали їх як картки з якогось талмуду, де були викладені речі таємні і недоступні не-жрецам. У результаті, мистецтво, твір категорії духово-естетичної, з'їхало на рейки психоаналітичного порпання в своїй підсвідомості, за яким часто губилися вічні і незмінні закони мистецького творення. Все це через те, що мистець намагався накинати іншим свій індивідуалістичний погляд на мистецтво. Він вічно лежить на психоаналітичній каналі і сповідається сам собі з власних почувань, переконаний у тому, що в малярстві це справа найпершої ваги. Коли б шукати порівнянь в українському мистецтві, можна б згадати Новаківського, якого малярство часто залутувалося з його символістичним світовідчуженням, на чому не раз тратили суто малярські вартості.

Звичайно, читач не мусить нам ві-

риту у всьому. Завжди, коли один мистець пише про іншого, існує небезпека, що він одному мистецькому світоглядowi протиставляє інший, свій. Проте завдання наше тут не переконувати когось у правильності цих чи інших думок, а спроба допомогти споживачеві мистецтва розібратися в такій складній і химерній істоті, як мистець. На щастя (і це знак розвитку нашого мистецтва) існують у нас мистці типу проблематичного, як Гніздовський. Його вміння висловлюватися, його майстерність поза дискусією, проблемою стає той образ світу, що його мистець хоче висловити — по-своєму. Цей образ не мусить бути світом такою іншою людською істотою, і проблема зводиться до того конфлікту, який існує для мистецтва, твореного „для інших“ і — тільки „для себе“. А це тягне за собою теж і проблему суспільної ролі мистецтва.

* * *

Невеличка виставка графіки і скульптури відбулася в другій половині травня в нью-йоркському Нар. Домі, влаштована групою українських мистців Нью Йорку й околиці. Це — товариський гурток кількох мистців для спільних виставок, і його не слід плутати з „Об'єднанням українських мистців Нью Йорку й околиці“, що в 1952 р. перетворився на загально-американське „Об'єднання мистців українців в Америці“. Виставка, як сказано, невеличка, складена здебільшого з принагідно зібраних творів, м. і. таких, що їх відкинуло журі інших виставок. Дві найцікавіші речі виставки — це рисунок Гніздовського, ще з 1944 р., який зайвий раз пригадає нам, як мало в нас добрих рисівників, і „Композиція“ А. Малюци з динамікою чорно-білих тіл у просторі. Дещо цікаве можна знайти в інших виставців, Соловія, Гуцалюка й ін., хоч усе це речі переважно роблені „на коліні“, скороспішні. Дзіндра в скульптурі — надто перестилізований, його речі нагадують підставку під лампи,

найкраща його річ, це мала композиція, що сугерує жест оратора.

Нам здається, що при браку достатньої скількості творів хочби середнього рівня, цієї виставки не слід було влаштовувати, ще й до того після свіжої виставки української графіки в Л.-М. Клюбі, що була на інтернаціональному рівні. Не слід також було, без попереднього в'яснення, показувати речі мистця, який постійно бере участь на виставках мистців російських.

* * *

У квітні-травні в паризькій галерії Вольмар відбулася виставка малюнків Мирона Левицького, прийнята незвичайно прихильно мистецькою критикою. Звичайно, добра критика творів українських мистців у Парижі не належить, ще з 20-их рр., до новин. Проте, у випадку з Левицьким, критика доглянула в його портретах, краєвидах, релігійних та історичних композиціях щось особливо нове — його український образотворчий вислів: притаманну іконографії монументальність, лінійний графізм, живий і сильний „східний“ кольорит, схильність висловлюватися декоративними масами. Словом, Левицький збагнув, що малюванням на моду французьку, американську чи іншу французів не здивуєш і тому оперує формами типовими для українського мистецтва, що захоплюють чужинну критику як модерна новина.

Думаємо, що цей випадок вартий відмічення, завжди бо перед українськими мистцями стоятиме проблема своєрідних українських форм мистецького вислову, їх відгребання, усвідомлення і виявлення в творах новочасних своїми формами і духом Нагаданням про це Левицький зробив українському мистецтву добру прислугу.

Але як це сталося, що українське Торонто не зуміло створити творчої атмосфери для своїх мистців: уже втік з нього М. Дмитренко, а тепер оце виемігрував до Парижу М. Левицький?

(З приводу статей В. Мацяка)

В нашій пресі появляються часто статті д-ра В. Мацяка, який обговорює проблему княжого Галича в добу після татарських нападів, в 1240—1340 роках. Відмінно від інших наших і чужинецьких істориків та археологів, цей автор висловлює погляд, що Галич після татарських нападів не тільки не занепадає, а навпаки, дійшов був до небувалого передтим розквіту, більшого навіть, як за часів Ярослава Осмомисла. Зокрема д-р В. М. підкреслює величезне державно-творче значення галицької митрополії того часу, яку називає „могутньою“ і „майже справжнім патріархатом“ усієї України, включно з Московщиною.

Якби це були отакі собі популярні статті з метою збуджувати й підтримувати національну гордість широких мас українського народу, можна б на них не звертати особливої уваги, але д-р В. Мацяк виступає як історик-дослідник, зокрема як спеціаліст княжої доби Галицької держави і покликуються на якісь „історичні джерела“ 13-го і 14-го століть, які він „знайшов“ і „опрацював“¹⁾, хоч досі не спромігся їх опублікувати бодай частинно, уривками, дарма, що лише на цю тему вже добрих 20 років.

На одну із статей д-ра В. Мацяка, надруковану в „Америці“ (15, 16 січня 1957) я дав був коротенькі критичні зауваження, що обмежувались майже виключно до топографії та топонімії старовинного Галича. Ті зауваження викликали довшу статтю д-ра Мацяка, надруковану в „Українській Думці“ в Лондоні (1957, ч. 14—21), в якій автор підкреслює, що я не історик, а лікар, тому ніби мої зауваження не можуть мати ніякого значення.

Що я лікар, це правда, але що я цікавився цією добою не менше від істориків, і то з історичного й археологічного погляду, це теж правда. І на основі своїх дослідів і студій я не можу згодитися з твердженнями д-ра Мацяка, поки він не опублікує тих таємних „історичних джерел“, які він „відкрив і опрацював“, але держить покищо в тайні, і які безсумнівно доказуватимуть правильність його тверджень. Та поки це станеться, я маю право і далі держатися думки, яка цілковито не покривається з поглядами д-ра Мацяка. Мені здається, що для характеристики якоїсь доби та для визначення її розквіту чи занепаду треба брати до уваги такі чинники, які в той час впливали на її стан, а такими чинниками в нашому середньовіччі були:

1. Внутрішні: князь, бояри, вої, церковні круги, багате купецтво та середня верства (міщанство, ремісництво, мистці, письменники тощо) включно з пам'ятками освіти, мистецтва і т. п.

2. Зовнішні: одноплемінні сусіди та їх взаємини і чужоземні держави.

Всі ці чинники треба основно проаналізувати та на основі власних і чужинних джерел (літописів, історичних записок, хронік, договорів, листування і т. п.), археологічних знахідок, топографії, топонімії, фолкльору та інших подібних, починаючи чи виходячи із дотеперішнього науково-історично-дослідного надбання, як досить велика збірка джерел наших істориків з М. Грушевським на чолі, археологів, істориків мистецтва, істориків церковних справ тощо. Обговорювана доба не є в історії чимсь відірваним, тільки є продовженням попередньої доби, тому треба добре вивчити попередню добу, щоб робити правильні висновки для дальшої.

Попередню добу можна поділити на два періоди: 1) від 1141—1206, 2) від 1206—1245.

¹⁾ Дивн: „Український Самостійник“, 1956, чч. 19—20, 6 травня, ст. 11. — „Америка“, 1957, ч. 8, ст. 3.: „Я зміг ствердити, що на основі безспірних історичних джерел XIII до XIV ст. та їх розробка...“ і т. п. — „Українська Думка“, 1957, ч. 14, ст. 3: ... дуже багаті сьогодні історично-джерельні... і т. п. та мої твердження (покищо сумаричні) фактажу про повну відбудову... і т. п.

В першому періоді помітне майже безперервне княження князів: **Володимирка 1141—1153, Ярослава Осьмомисла 1153—1184, Володимира Ярославича 1189—1199, Романа Мстиславича 1199—1205.** Ця тяглість князювання вже сама собою мусіла корисно впливати на розквіт Галича. Але особлива заслуга в тому князя Ярослава Осьмомисла, який докінчує діло свого батька, зміцнює укріплення міста новими, модерними на той час валами, будує величавий катедральний храм, дає захист купецтву, дбає про розвиток промислу, торгівлі, науки, мистецтва та загального добробуту. Спокійне, як каже літопис, десятилітнє княження Володимира Ярославича та могутнє Романа Мстиславича зміцнює державу в усіх ділянках.

Це потверджують багаті джерела — літописи, топографічні та фольклорні факти, доповнені принагідними знахідками та археологічними працями Петрушевича, Шараневича, Чоловського, а в новіших часах Пастернака.

В другому періоді згаданої доби бачимо завзяту боротьбу за княжий стіл. В часі від 1206 до 1245 галицький стіл міняє володарів аж 24 рази, причому деякі князі панують у Галичі кількома наворотами. Ця змінливість володарів на княжому престолі в Галичі не могла ніяк корисно впливати на розвиток держави й країни, а надто, що претенденти до галицького престолу часто закликали собі на поміч половців, угрів, поляків та литовців, які немилосердно нищили край. Ясно, що в таких умовах Галицька держава разом із своєю столицею не могла блискуче розвиватися. Часті наїзди й окупація Галича уграми цілком не сприяли розвиткові добробуту та світлості Галича. До того ж галицьке боярство, не відчувуючи над собою твердої руки володаря, почало підносити голову і здобувати собі щораз більшу силу в державі. До яких розмірів розрослося боярське своєвілля, показує рідкий до того часу факт — самозванство Володислава Кормильчича. Зрозуміло, що в часі такої крамоли економічний, а з ним і культурний розвиток держави й країни спізнявся. Гострий конфлікт княжої влади з боярством спричинює ослаблення держави. А напади татар у 1240 р. та пізніші ранять тіло Галицької держави ще більше. Укріплення Галича знищені, катедральний храм зруйнований, княжий двір та монастирі спалені. Знищені всі церкви, пригороддя, боярські та купецькі двори, промислові споруди, ремісничі верстати, рільництво занепало, живий інвентар зрабований, селища попалені, а велика кількість населення попала в полон.

Образ цього страшного знищення знаходимо в літописі та інших писаних джерелах. В поземеллі залишилися тільки земляні вати, під землею знаходять археологи сліди поселення, присипані попелом та вуглям. Тут і там трапляється спалена глина і стопи металів. Залишились ще в пам'яті місця церков (церковнища), часами навіть з назвами святих, яким були присвячені. В руїнах лишилися лише дві церкви, св. Пантелеймона та св. Іллі. Про катедральний храм маємо ще вістку з 1255 р. Замітною є теж назва дороги з Підгороддя на Кринос, що й до сьогодні називається „на погарище“.

Ще повних п'ять літ по першому нападі татар нема спокою в Галицькій державі. Щоправда у 1245 р. князь Данило Романович закріплює дефінітивно галицьку владу за собою. Але саме тоді, коли Данило здобув всю владу в Галицько-волинській державі, сталася подія, яка смертельно зрнула велич держави та затруїла життя цього великого володаря. Під запрозою нового нападу татар Данило рішається для рятування своєї отчини їхати в Орду, щоб віддати себе і свою державу в „опіку“ татар. Від того часу аж до кінця свого життя Данила плянує відплату за наругу та намагається визволити від татарської „опіки“ свою державу. Він веде переговори з сусідніми державами, з Римом, але без великих успіхів. Довготривалі переговори з Римом кінчаються коронуванням Данила 1253 р. на короля та обіцянкою хрестоносного походу проти татар, але з обіцянки нічого не вийшло і король Данило почав боротьбу з татарами на власну руку. Щоб знеутралізувати впливи

татар, Данило старається приборкати „татарських людей“. Це насторожує татар, викликає нові татарські походи і, в висліді, ослаблює енергію Данила та вкорочує його життя. Проте Данило зробив дуже багато. Амбітний і витривалий у своїх починах, працьовитий будівник своєї держави, Данило вже, мабуть, від битви над Калкою 1224 р. здає собі справу з безпекою, яка грозить його державі. Ще будучи тільки володарем Волині і кілька літ перед великим татарським походом, починає будувати городи-твердині, зміцнює старі, занедбані. Виростають нові укріплення, сильніші, муровані та забезпечені сильними мурованими вежами. Мають ці твердині не лише стратегічне значення, вони стають теж осередками культурно-господарського життя. Особливу увагу звертає Данило на Холм, з оком зверненням на Люблин. Будує прекрасні церкви, спроваджує чужосторонніх майстрів та купців, а вкінці переносить столицю до Холму.

Що ж діється з Галичем? Уже само перенесення столиці Галицько-волинської держави з Галича до Холму зводить Галич до категорії друго-, а то й третьорядного городу. Не буде помилкою думати, що з Галича до Холму переносяться теж прихильні Данилові бояри, а з ними купці, ремісники і т. п. Сам Галич зруйнований. Не відбудовується ні княжий „град“, ні катедральний храм, а якщо і відбудовуються деякі церкви та інші будівлі, то тільки дерев'яні. Оселі купців і промисловців стягаються ближче до пристані на Дністрі і дають початок нинішньому малому містечку. Руїни катедрального храму розпадаються ступнево. Будівельний матеріал (білий камінь) розбирають мешканці на угольні камені та підвалини. Що ж сталося з рештою румовища, яке, судячи за розмірами храму, мусіло бути дуже велике? Як відомо з розкпок Я. Пастернака, катедральний храм був лиш трохи менший від Софійського собору. Від 1255 р. не маємо про нього ніякої згадки в писаних джерелах. На терені Крилоса є тепер лише дві муровані будівлі. Одна, це теперішня церква, а друга — т. зв. Резиденція. Матеріал, ужитий до будови камінної церкви, лиш частинно походить із катедрального храму. „Резиденція“ побудована з матеріалу забраного з розібраної церкви св. Іллі. І тут насуваються думки, які, розуміється, треба ще перевірити, а саме, що частина матеріалу, особливо гарно обтесані бльоки, могли бути перевезені до Холму. Про „галицький“ білий камінь, який уживали в Холмі до будови церков, поруч із зеленим холмським, маємо згадку в Галицько-волинськiм літописі. Щодо „резиденції“ єпископів, чи пак „капітули“, то вона, на мою думку, мусіла бути дерев'яна, як дерев'яним був княжий двір (тобто терем та інші будинки). Вона згоріла під час нападу татар і якщо була відбудована, то була також дерев'яна. Принайменше дотепер не знайдено ще слідів мурованих фундаментів коло катедри, які могли би вказувати на існування мурованої „капітули“. Замітним є також брак слідів модерних для тієї доби укріплень (мурованих), таких частин в інших городах-твердинях, головню волинських. Немає тут також слідів веж-башт. Із матеріальних залишків тієї доби є тільки фундаменти малої церкви-ротунди в Бережжі біля Єзуполя, на горі Малиновище, відкриті та означені д-ром Пастернаком як сучасники короля Данила. Є ще одне місце, яке, за місцевою традицією, в'яжеться з добою короля Данила. Це т. зв. „золотий тік“ у Брині, пов. Галич. Скупі теж літописні вістки про Галич за панування короля Данила.

Ресумуючи все те, бачимо брак зацікавлення короля Данила Галичем. Не входжу в причини цього, вкажу тільки на три моменти. Перший — стратегічний. Галич знищений, укріплення замалі, величина „граду“ замало простірна для поміщення великої залоги. Положення Галича близько Пониззя, повного „татарських людей“, було втрачене. Другий, це господарське знищення волости, вже від першого нападу татар, та пинява й недостатня відбудова. Третій і, може, найважливіший, це боярська самоволя та навіть засідки на життя володаря. Не диво, що Галич занепадав тоді під кожним оглядом,

у порівнянні з іншими городами, напр. Холмом та Володимиром, і пратив значення.

Не краще виглядає справа Галича і в часи володіння Лева Даниловича. Па смерті батька він дістає галицьку й перемиську волості. Шварно Данилович дістає холмську та белзьку волості. Князь Лев переносить столицю до Львова, побудованого його батьком. Волинь, по смерті Василька Романовича 1270 р., одержує його єдиний син Володимир, мудрий і талановитий, учений та мистець. Владолубний та войовничий Лев Данилович більше цікавиться справами зовнішніми, як внутрішніми, веде часті війни з сусідами, а що гірше, відмінно від свого батька, входить у близькі взаємини з татарами і, не дивлячись на знищення, які вони чинять у його власній державі,²⁾ використовує їх у своїх завойовницьких походах на сусідів. Не будши зацікавленим внутрішніми справами, не цікавиться він і долею Галича. Галицько-волинський літопис уривається на 1290 р., а чужі хроніки неповні, баламутні і часто фальшиві. Про останні роки панування Лева знаємо небагато. Його характер мав змінитись, він став лагідним і навіть мав постригтись у ченці. Можливо, що на той час припадають його заходи до створення митрополії в Галичі. Чи панував до кінця життя та коли помер, не знаємо певно, мабуть, 1301 року.

Владу над Галицько-волинською державою перейняв Юрій Левович. Він переносить столицю до Володимира і титулує себе королем. Без сумніву, він мусів бути коронований, але де й коли та з якої нагоди, точно не знаємо. Грушевський припускає аналогію з коронуванням короля Данила. Цікаве, що в титулі вживає він „король Руси і князь Володимирії“; про Галичину немає згадки. Теж у „Житію“ митрополита Петра, писанім митроп. Кипріяном, згадується: „тогда бо бяше въ своей части и времени земля Волинская“ і т. д. — і знову не згадується ні Галичина, ні Галич. Згадується одначе, що була держава: „всякимъ обиліємъ и славою преимуца, аще нынѣ по многихъ ратяхъ и не такова“. Треба здогадуватись, що як і за часів короля Данила, галицькою землею адміністрував якийсь із знатніших бояр, з осідком у Галичі. Резиденція чи двір цього адміністратора могли бути на т. зв. „Замковій горі“, де, як дехто здогадується, був колись двір боярина Судислава, а тепер руїни польського старостинського замку. На жаль, поземелля лиш першоховно досліджене, а археологічних розкопок, мабуть, ніхто і не провадив.

Юрій Левович вмирає 1308 або 1309 р. І знову про Галич у тому періоді ніяких писаних відомостей (окрім згадок про творення митрополії, про що буде мова даліше), немає. Немає теж археологічних знахідок ні усних переказів.

Так само за панування князів Андрія та Лева Юрієвичів не знаходимо матеріалів про Галич. Володимир Волинський і даліше залишається столицею Галицько-волинської держави. Одначе в грамоті з 1316 р. вони титулюють себе князями всієї Руси, „Галичини і Володимирії“. Про їх смерть знаємо лиш те, що сказано в листі Володислава Локетка до Папи 1323 р., тобто те, що вони в тому часі вже не жили.

Немає змін у відношенні до Галича і по їх смерті і дуже скупі писані матеріали з часів княження Болеслава Юрія Тройденовича. Столицею був даліше Володимир Волинський і князь Болеслав Юрій титулує себе спершу (1325 р.) „Dux Russiae“, а 1327 р. „Dux terrae Russiae, Galiciae et Lodomeriae“. Грамоти Болеслава Юрія не стоять у жадному відношенні до Галича і не має в них ніякої вістки про Галич.

В 1340 році Болеслав Юрій Тройденович гине від отрути. З внутрішніх відносин у часах того князя знаємо, що він мав непорозуміння з боярами. Про мотиви його отруєння одначе маємо дуже непевні вістки. Одною з при-

2) Похід на Литву 1257 р. та на Польщу 1280-1 і 1286 р.

чин могло бути його прихильне наставлення до Заходу, спровадження католицьких священників та чужосторонніх купців.

На цьому кінчається доба, порушена в статтях д-ра В. Мацяка.

А тепер ще дещо про галицьку митрополію тієї доби, яку В. Мацяк у своїй статті „королівсько-митрополичий Галич 13—14 ст.“ („Українська Думка“, Лондон, ч. 14, ст. 3), підносить до значіння „майже патріярхату всієї української Церкви“ та митрополитів зове „державотворцями“.

Тяготіння київських митрополитів на північ завершується в 1299 році переїздом митрополита Максима на сталий осідок до Володимира над Клязьмою, що викликало природно живу реакцію в „Малій Русі“. Щоб унезалежитись від північної митрополії, Лев Данилович, правдоподібно вже на схилі свого життя, робить заходи для створення галицької митрополії. Вони закінчилися успіхом аж по його смерті, 1303 р. Першим галицьким митрополитом був Ніфонт, про якого походження та діяльність не знаємо нічого. Він помер 1305 р. По смерті Ніфонта митрополитом став ігумен Спаського монастиря (біля Белза) Петро. З початку, тобто в 1305—1309 рр., фігурує він як митрополит галицький, однак від 1309 титулується вже митрополитом всієї Русі і перебуває на півночі у Володимирі над Клязьмою, а від 1320 р. осідає в Москві. Галицька митрополія, хоч фактично не скасована, залишається порожня, а галицько-волинські єпархії підлягають не йому, а, в дійсності, Москві. Митроп. Петро помер у 1326 р. В грамоті Казимира згадується ще про двох галицьких митрополитів: Гавриїла та Федора. Про Гавриїла знаємо тільки те, що він був митрополитом три роки, від 1326 до 1329 р. А від 1329 аж до 1341 р. юрисдикцію над галицько-волинськими єпархіями має митроп. Теогност, грек з походження, якого патріярх назначив митрополитом всієї Русі з осідком на півночі. Щоб задокументувати свою владу над галицько-волинськими єпархіями, приїжджає він на Волинь, де перебуває від 1229 до 1231 р. та висвячує єпископів для тих єпархій, між іншими й для Галича (єп. Федора). Його, щоправда, ігнорує князь Болеслав Юрій і старається про назначення окремого митрополита галицького, висилаючи два рази єп. Федора до Царгороду. Завдяки впливам Теогноста та й не без грошової „підмоги“ московського князя Семена Гордого, справа іменування митрополита галицького лишається неполагодженою. Щойно в 1341 р. єпископ Федір стає галицьким митрополитом і виконує цю функцію аж до скасування митрополії 1347 р.

Коли зважимо, що перший галицький митрополит правив 2 роки, другий, Петро, 3 роки, після чого переїздить в Москву, залишаючи галицький митрополичий стіл вільним, підчиняє єпархії Москві на добрих 30 літ, з малою перервою між 1326—1329 (митроп. Гавриїл), та що після короткого урядування на галицькому митрополичому престолі митрополита Федора (1341—1347) галицька митрополія скасована, мусимо, за Грушевським, назвати її існування ефимеридним. На підставі яких джерел В. Мацяк надає тим митрополитам титули „майже патріярхів“ і „державотворців“ — лишається загадкою.

Резумуючи вище сказане, хоч-не-хоч мусимо прийти до висновку, що Галич по 1240 р. хилиться до упадку. Вказують на це такі дані:

1. Галич, спалений татарами, не виявляє ніяких слідів відбудови, крім, може, капітули.

2. Галич місто (пригороддя) пересувається на північ до Дністрової пристані.

3. Галич, як столиця держави, перестає існувати.

4. Галицька катедра спалена, зруйнована і не відбудована, а інші муровані церкви, якщо й були відбудовані, то тільки дерев'яні.

5. В наслідок розвитку північних городів (Володимира Вол., Холму, Львова і т. д.) треба припускати, що галицькі великі купці, промисловці та майстри переносяться до тих городів.

6. Цілковитий брак знахідок матеріальної культури того періоду на території княжого Галича в порівнянні з багатством знахідок доби Ярослава Осмомисла.

7. Дуже скупі письмові джерела про Галич в порівнянні з досить багатьма про інші города (Холм, Володимир, Львів).

8. Назва княжого города — Галич поаму забувається і виростає назва осідку єпископів з грецького „клерос“ у галицькій вимові перемінена на „Кринос“, яка збереглася по нинішній день.

II.

Нелегка то задача справитись з хаотичною статтею В. Мацяка та впорядкувати порушені ним і раз-по-раз повторювані питання, в яких обговорюванні повно недомовлень, аподиктично-арбітральних здогадів, не потверджених ніякими документами, а спертих єдино на ілюзіях, викликаних довільною місінтерпретацією двох-трьох топонімічних назв. Але хочеться запитати п. В. Мацяка для кого він пише та публікує свої статті? Чи інтелігент, який повинен знати історію рідного краю, має безкритично приймати все, що пишеться? А надто, чи мусить він приймати безкритично навіть те, що не потвержене ніякими поважними історичними джерелами й аргументами і спирається єдино на здогадах? Чи не краще було б д-рові В. Мацякові замість принагідних статей опублікувати оті „оброблені ним документи й заповнити ту „прогалину“ в нашій історіографії, над якою він так боліє? І написати джерельну історію доби 1240—1340 рр., опубліковуючи письмові джерела, які він нібито дось відкрив і заздрісно тримає вже яких 20 літ під трьма замками? Адже це раз на завжди припинило б ширення історичного баламутства. На жаль, такої публікації ми дотепер не маємо, тимто й ту частину статті та інших подібних писань п. В. Мацяка треба вважати голословними.

Що Галич був резиденцією єпископів, а якийсь час і митрополитів, цього ніхто не заперечує. Але чи вони виконували свою владу хочби тільки тимчасових „могутніх“ митрополитів, на це не маємо у відомих досі документах ніяких доказів. Щодо митрополій на території тодішньої України-Руси, то в той час, як знаємо, було їх три. 1) У Північній частині архиерей вживає титулу „митрополит київський і всеї Русі“. 2) Галицька митрополія вживає титулу „митрополит галицький“, а 3) Білорусько-литовська частина вживає титулу „київсько-литовського митрополита“. Ніякої „галицько-київської“ митрополії в той час не було і Галич ніколи не був визнаний Царгородом ні фактично, ні юридично за митрополічу столицю **всієї** України. Галицький митрополит виконував юрисдикцію не над дев'ятьома (як думає В. Мацяк), а над шістьома єпархіями³⁾. Ця „галицька митрополія“ займає 81. місце на листі митрополій царгородського патріярхату, тобто десять місць нижче київської.

Про катедральний храм Успення Богородиці я вже писав. Тут додам лише, що якби цей храм був відбудований по нападі татар і проіснував, як каже В. Мацяк, аж до початків XV ст., то хто його потім знищив і чому про це немає ніде ніякої згадки, хоч це мусіла бути не мала подія! Врешті, якби й був цей храм знищений пізніше, тобто на початках XV стол., то напевно заховалася б над землею хоч частина мурів, як то сталося з церквою св. Пантелеймона та св. Іллі, дарма, що ті церкви були знищені ще татарами.

Латинські слова в титулятурі володарів Галича й Волині: „Galicia et Lodomeria“ цілком певно відносились до території цілої області, а не до

³⁾ Були ними єпархії: володимирська, перемиська, луцька, турівська, холмська й белзька. Диви: М. Грушевський, Історія України-Руси, том III, стор. 270, та Гр. Лужницький, Українська Церква між Сходом і Заходом, Філядельфія, 1954, ст. 136.

її частини, тобто городів Галича й Володимира. Уживана є в літописах назва: „Галич, Перемишль, Володимир“, і т. д. напр.: князь Лев по смерті батька одідичує Галич і Перемишль⁴, та це вживалося для упрощення як „pars pro toto“. Одначе поруч уживаються назви: „галицька, перемиська, і т. д. волость або земля“.

Засугерований вислідом розкопок советських археологів на „Царинці“ В. Мацяк хоче умістити там якщо не замок, то бодай „палац, дім чи палацидоми“ короля Данила. Мотивує він, між іншим, це тим, що для королівського двора не вистачало місця на бувшому княжому „граді“. Тут виходить вже ясно незнання В. Мацяка терену. Якби навіть так і було, як хоче л. В. Мацяк, що митрополія зайняла цілий бувший „град“, то далеко більше місця та простору, з чудовим виглядом на околицю, нашлося б на полі „качків“ або „над Стависьками“, ніж на „Царинці“. Що ж до самої „Царинки“, то я й далше тримаюся погляду, що це місце було непригоже для якихбудь будівель, з уваги на те, що майже два рази до року це поле було залите водою. Походження назви „царинка“ невияснене. Певне є те, що назва ця ідентична з нашим сучасним „зарінком“ і дуже правдоподібно, що „царинка“ старинного Галича має свою паралелю у прадавньому київському „оболонню“ (т. є причіною низиною сусіднього „Подолу“) званим сьогодні „болоньє“⁵, та з таким же прастарим „болонем“ у нашім теж прастарім Перемишлі⁶). Б. Грінченко подає, що „царинка“, це здрібніле від „царина“ й означає огорожене місце при садибі, призначене для сіножаті⁷). На Буковині слово царина загально вживане на означення якраз вигону, пасовища, сіножаті, або **болоня**⁷ (нім. „Wiese“)⁸). У всякому разі назва ця ніяким чином не походить від слова „цар“. Тимсамим упадає вперто повторюване твердження В. Мацяка, начебто назва „царинка“ походила якраз від слова „цар“. Слово це в українській княжій добі стрічається всього два рази: раз у титулі, наданім Чорними Клобуками, Із'яслава Мстиславича київського — можливо тому, що Із'яслав мав за жінку царівну грузинську („ізъ Обезъ царскую дщеръ“), хоч літопис все таки титулує його „великим князем“⁹) а вдруге в панегіричній титулятурі Романа Мстиславича, вже після його смерті¹⁰), з нагоди порівняння Романової могутости з пониженням Данила, коли той пішов з поклоном в Орду. „Царинка“ це поздовжний загінчик на правому березі річки Лукви, коло 160 м. ширини та 580 м. довжини. Вона граничить з вище положеними частинами, званими „за хатами“. Царинка **не граничить** з Мозолевим потоком. Рісівник, який відбивав з оригіналу, приготавляючи мапу для д-ра Я. Пастернака „Старий Галич“, в поспіху чи для упрощення, не подав східних границь „Царинки“. Це, мабуть, впровадило в блуд не лише В. Мацяка, але й советських археологів, які не користувались оригінальною мапою, а відбиткою, поміщеною в книзі д-ра Пастернака. Не маю під руками пляну розкопок советських археологів на „Царинці“, але я майже певний, що їх знахідка лежить на парцелях „за хатками“, ближче до узбіччя гори „Винниці“. А втім, сама знахідка небагато говорить, як небагато говорить і накривка корбки з різьбленим левом про час і призначення будинку. Про це не маємо згадки ні у советських археологів, ні припущень д-ра Я. Пастернака.

Походження назви „Туркова“ не ясне. Одначе щодо назви „турок“, а може „торк“, то В. Мацяк помиляється, що назва ця прийшла до нас да-

4) Диви в Грушевського, том II, стор. 263 ст. вид.

5) Більше в Анатолія Левіцького: *Obrazki z najdawniejszych dziejów Przemysła*. Перемишль, 1881.

6) Борис Грінченко: *Словар української мови*. Берлін 1924, стор. 933.

7) Не тільки на Буковині, але й на Покутті та Гуцульщині. — Ред.

8) Порівняй: Кміцикевич і Сп., *Німецько-український Словар*, Чернівці, 1912, i s. v. „Weide“.

9) Мих. Грушевський: *І. У.-Р.*, том II, стор. 175.

10) Мих. Грушевський: *І. У.-Р.*, том III, стор. 14.

леко пізніше — з Турками, званими рідше сараценами. Вже в „поученіях синови“ Константина Порфірородного стрічається: „коли хозари, або турки або Русь і т. д.“. Про торків маємо згадку при описі походу Володимира Великого на болгар 984 р.¹¹⁾. В 1034 р. появляються на окраїнах української держави узи, що їх літопис називає торками. Їх розгромили 1060 р. Із'яслав, Святослав і Всеволод Ярославичі. Недобитки — розселені по українських землях, між іншим, також у Галичині чи галицькій волості¹²⁾. Щодо походження цієї назви, не хочу спорити, тим більше, що мене переконує твердження д-ра Я. Пастернака про існування на цьому місці малої церкви. Що назва тої церкви не залишилась у пам'яті населення, нема дива, бо на терені старого Галича є більше церкович без назви. Одначе назва „Туркова“ могла постати і пізніше, коли затратилась пам'ять по церкві. Щодо припущень В. Мацяка, то я ще раз підкреслюю, що спадиста площа „Туркова“ (з вимірами 13 м. × 35 м.) до вправ „отроків“ не надавалась, а по-друге, поняття „отроки“ у В. Мацяка різниться з описом „отроків“ у Грушевського. Та й важко допустити, щоб населення перемінило назву „отроки“ на „Туркова“. Назву „оселя“ в моїй статті в „Америці“ я вжив, цілком зрозуміло, в значенні теперішнім як і В. Мацяк ужив слова „садиба“. Можливо, що на місці церкви трохи пізніше міг поселитися якийсь чоловік, може і турок, або один з наших таки переселенців з сусіднього Пониззя, яких залюбки наші звали „турками“, і новоприбулий „осідач“ міг поставити собі там кузню або якийсь інший подібний верстат, на що вказують знайдені кусники жужелиці, заліза, цвяхів та кусник бронзи.

Щодо монастирської гори, або, за словами В. Мацяка, „церковно-монастирсько-виробничо-фортифікаційного комплексу“, то це високе узбіччя на правому березі Мозолевого потоку. Цей комплекс можемо поділити на дві частини. Нас буде цікавити північна частина, обмежена від північно-східної сторони глибокою із стрімкими берегами деброю зв. „Гудьковою деброю“; від заходу досить стрімким узбіччям, від полудня глибокою деброю між „Юрївським“ і „Штепанівкою“. Від сходу обмежують цю частину 250 м. довгі вали. На тій північній частині комплексу находились, як вказували б збережені назви монастирів: Іванівський, Данилівський, Юрївський та Грецький (зв. Гречище), мала церква на „Турковій“ та неозначений щодо назви і призначення об'єкт „Шеплякова“. В. Мацяк тільки на основі здогадів припускає та приписує креовання монастирів Юрївського та Данилівського королям Юрєві І й Данилові. Своє припущення В. М. спирає на назві тих монастирів та на факті, що на горі „Малиновище“ в Побережжі біля Єзуполя д-р Я. Пастернак відкрив фундаменти малої церкви-ротунди, яку означив як таку, що походить з доби короля Данила. Розкопи, ведені д-ром Я. Пастернаком на „Юрївським“ дали багатющий матеріал. Не знайдено досі жадних фундаментів, можливо тому, що будівля (чи будівлі) були дерев'яні. Я. Пастернак, в надії на результати дальших розкопок, не означив часу існування чи заложення цього монастиря. На „Данилівському“ розкопок дотепер не було. Згадаю тут тільки про здогад Й. Пеленського, що там міг бути монастир Домініканів „de monte Sancti Danielis“, що про нього є мова в письмі Папи Іннокентія IV з 1247 р.¹³⁾.

„Гречище“ — грецький монастир, що його В. М. конечно хоче перемістити на „ігречище“, своєю поверхнею лиш трохи більший від „Туркової“, і від півночі хоронений „Гудьковою деброю“, а від східної легко вигнутим валом, що хоронив комплекс монастирів. Там, між монастирями, В. М. наповнівся вмістити „ігречище“, тобто місце для військових вправ княжої дружини. Та що на це сказали б монахи, ігумени монастирів та єпископ, якби там зби-

11) Мих. Грушевський: І. У.-Р., том І. стор. 486.

12) Там же. т. II, стор. 584 і 55.

13) Д-р Й. Пеленський, *Halicz*, стор. 171.

ралась галаслива громада воїв? Куди летіли б стріли та ратища? Або в дебру або за вали, або, може, потрапляли б у монастирські будинки, ба навіть у церкви. Тимчасом на ствердження того, що на „Гречищі“ був монастир, маємо ідентичну назву, тобто також „Гречище“ в південно-західній околиці села Темеровець, пов. Галич. На високому лівому березі ріки Лімниці є гора, на якій, за переказом, мав стояти якраз грецький монастир. Він був укріплений валом височиною одного метра і довжиною 132 м. та мав форму підкови. Що назва церкви на „Гречищі“ не заховалася до нинішніх часів, в тому немає нічого дивного. Багато церковних на терені Галича не зберегли в народі своїх назв. А на „Гречище“ хіба краще надавалося б уже вище згадане поле „качків“ або „над Стависьками“.

Точніше та обширніше про укріплення, дороги та характер обрונности монастирських об'єктів в Крилосі В. Мацяк знайде в розвідці: Чачковський-Хмілевський, „Княжий Галич“, Станиславів, 1938. Там також В. М. знайде пояснення до деяких вичислюваних ним топонімічних назв як напр., „Стависька“, „Нічполе“, „Мозолевий потік“, „Пітрич“, „Пукасівці“ і т. п.

Генритон, 16. 8. 1957 р.

Б. Р. / **З мандрівки по книгарських полицях**

Продовжуючи нашу мандрівку з першого числа, беремо в руки чергову книжку і бачимо, що це Докії Гуменної „Епізод із життя Європи Критської“. Вже хтось цю книжку „скритикував“, не пригадую хто, але несправедливо, за те, що мовляв, авторка втіає в мітологію чи праісторію і не бачить сучасности. Закид нерічевий і нагадує подібні закиди марксіської критики кнівським неоклясикам у 20-их роках. Автор може собі шукати теми, де він хоче, це його справа, а читачева чи критикова — ствердити, як автор тему опрацював, що і як він нею висловив і т. п. Але тема нового твору Гуменної зовсім не праісторична ані мітологічна, а сучасна. Мітологічна тут тільки декорація і частинно персонаж. Авторка використала мітологію як певний засіб чи тільки один із засобів для висловлення своїх думок і поглядів на сучасні проблеми, які цікавлять людей. Для цього вона вибрала собі форму казки-феєрії (fairytale), бо так їй зручніше було виявити свої погляди. Політик або науковець написав би публіцистичний або науковий твір на ті теми, а Гуменна вибрала, як і слід письменникові, літературну форму і висловила устами дієвих осіб — мітологічних та алегоричних постатей, як Зевс, Гая, Європа, Рацио, Інтуїція, Демократія, Іdealізм, Нація і т. п. Можна з авторчиними

поглядами погоджуватись або ні, але не можна їй відмовити оригінальності помислу й засобів та цікавого підходу до певних сучасних проблем, як, нпр., Європа та її паневропейські ідеї і ставлення до них України, Європа й Німеччина та їх ставлення до України тощо. Щоб не писати політичного трактату, авторка оживила деякі мітологічні постаті — дочку фенікійського царя Агенора Європу, що грає тут головну ролю, грецького бога богів Зевса, який тут персоніфікує німецький імперіялізм — через те авторка змалювала його сатирично — стареньку бабусю Гаю, богиню чи персоніфікацію Землі. Україну персоніфікує тут гарна молода дівчина Україна, яка добивається в Європі визнання її самотности й суверенности. Її аргументи, якими вона відбиває закиди Європи й Зевса щодо її незалежности треба вважати правильними й переконливими. Вона протиставить їм свої вартості й сили, які не дають їй згинуту проти європейської рації й логіки. В неї своя рація й логіка — „почуття внутрішньої сили, великої життєвої снаги, Воля, що не вкладається в рацію й логіку.“ „Нарід мій, — каже вона Європі й Зевсові, — навіть не знає своєї сили, своєї зброї, він носить її в собі. Ніхто не вчив його“. Європа вважає самотійне життя окремих народів фікцією, але Україна хоче цієї фікції, й розумові

аргументи Європи й Зевса, побудовані на логіці політики й господарства, не діють на неї. Вона є частиною Європи, але вона не хоче безслідно злитися з нею, тільки хоче бути собою, як і всі народи, що творять Європу, залишають-ся собою.

Це погляди правильні, вони зближуються до єдиноправильних у цьому питанні поглядів націоналістичних, хоч сама авторка не любить націоналізму. Вона відкидає т. зв. „войовничий націоналізм“, але це впливає, мабуть, з її пацифізму, або просто з незрозуміння суті націоналізму як ідеології. Вона ще не розуміє, що націоналізм не може бути невойовничий. бо тоді він перестав би бути націоналізмом і перетворився б у народівство, культурницьке й пацифістичне народівство, ніяк нездійсне добитися незалежності й суверенності для нації. Неправильно розуміє й пояснює авторка генезу націоналізму. Вона думає, що націоналізм — вона каже: войовничий — є витвором матеріалізму, а тимчасом це якраз навпаки — поняття нації належить до явищ чисто духових, отже вічних, не матеріальних і дочасних. Цієї проблеми авторка ще як слід не збагнула, тому в неї й хибна інтерпретація націоналізму, хоч у зіставленні нації з клясою її розуміння нації в засаді правильне — „... моя сила — каже Нація до Пролетаря Клясовича — в тому, що в надрах моїх неодна суспільна форма зродилася, а з них знов нові. Не один розквіт, не одне згасання переживу ще я. Держись мене, коли хочеш мати місце на землі...“

Правильним можна вважати і відкинення Україною залищень Рацио і проти-ставлення йому Інтуїції, оскільки під Інтуїцією авторка розуміє ірраціональне. В тім то й суть, що нація — явище ірраціональне, або, як казав Шевченко: мертві, живі і ненароджені. Проте в реальному житті нації мусить бути і Рацио разом з Інтуїцією. І це авторка приймає.

Влучно характеризує вона Демократію й Аристократію, хоч риси Аристократії позичені радше з марксіського словника, ніж із власного розуміння її суті. Що авторчині симпатії на боці Демократії, це зрозуміле, бо її розуміння аристократії цілком матеріалістичне, хоч у діялозі Ідеалізму з Матеріалізмом вона начебто віддає перевагу Ідеалізові. Ка-

жу „начебто“, бо не можу збагнути, що має авторка на думці, коли „Ідеалізм підніс меч над Матеріалізмом і каже: — Пануватиме над світом не золото, а меч...“ Коли це означає, що Ідеалізм наступає на Матеріалізм і має його перемоги, то з цим можна погодитись, але коли цитоване речення розуміти дослівно, що над світом пануватиме меч, тобто війна, вбивство, насильство, смерть, то це не має нічого спільного з ідеалізмом. В цьому випадку Гуменна хіба кпить собі з ідеалістичного світосприймання і підкреслює своє матеріалістичне. Це може потверджувати і той факт, що серед її алегоричних постатей, як Нація, Демократія, Пролетар-Клясович, Аристократія та інші, нема Релігії. Справа не в авторчиній релігійності чи нерелігійності, тільки в тому, що Релігія завжди була, е і буде одним із дуже важних чинників усякого суспільного життя. Та в концепції Гуменної цей чинник не грає ніякої ролі. З цього видно, що вона, хоч, може, і не є прихильником мамони, тобто золота, але її світосприймання скидається на матеріалістичне.

У висновку можна сказати, що авторка цікаво подумала й мистецьки реалізувала свою тему, або, скажім, ідею, але вона ще всього не передумала як слід, тому її розумування і розуміння порушених проблем ще досить невиразне й подекуди баламутне. Якщо авторка хотіла погодити певні протилежні поняття і знайти синтезу протилежних концепцій, вибираючи звідси і звідти те, що найбільш відповідає її власній настанові, то не можна сказати, щоб це їй удалося. Тут входять у гру речі, яких погодити не можна, а принайменше не можна отак просто компіювати. Через це й твір її не має того ефекту, на який він був, як мені здається, розрахований.

* * *

В черзі стоїть Зосим Дончук із своєю сатиричною повістю „Гнат Кіндратович“. Дончук — автор двох чи трьох збірок оповідань, спокусився на сатиричну повість. І треба признати, що виявив неабиякий сатиричний хист. Його повість, це сатира на спекуляцію. Гнат Кіндратович, герой повісти, здібний спекулянт, і авторові пощастило змалювати дуже переконливий спекулянтський тип. Він

такий правдивий якби знятий з дійсності або з... автобіографії. Сам автор походить із східних земель, жив до другої світової війни в советському союзі, отже, знає советське життя як свою кишеню. Мав нагоду обсервувати різні державні установи, певно, в якійсь і сам працював і надивився на всякі чуда-дива, так що повість можна вважати якоюсь мірою сатирою на советське життя взагалі, оскільки показані в ній явища мають характер радше типовий як відокремлений, на що дають достатне підтвердження і багаті відомості в советській пресі. Майстерність Гната Кіндратовича в поладжуванні різних „пекучих“ справ доказує, що він досвідчений в тій ділянці „спец“, який не раз уже мусів брати участь у подібних „операціях“ і здобув велику практику. Автор досить фахово впорався із своїм завданням, так що читач ані на хвилину не сумнівається, що це жива правда і дійсність.

Але... власне, тільки менш-більш до того моменту, коли Гнат Кіндратович вирушає на еміграцію. Далі вже видно певне натягування, видно, що автор уже самий почав витворювати певні ситуації для свого Гната Кіндратовича, а ті ситуації, хоч і „правдоподібні“ й „безсумнівні“, то все ж не такі природні як попередні, коли Кіндратович діяв у „своєму“ середовищі. І далі Дончук пішов на концепцію пригодиництва, не дуже зважаючи на розкривання все нових рис свого „героя“, а більше пильнуючи пригод як пригод, щоб дати героєві більше заняття. Тому самота з тих пригод не тільки не вносять нічого нового до розвитку образу, але просто повторюються або й залишаються несуттєвими. Розкриття образу, збагачення його новими рисами зійшли на другий план, а на перший висунулися самі пригоди, яких завдання вдержати героя на здобутих позиціях, тобто вдержати його „репутацію“. Тільки тут то там автор докине ще якусь незначну ризик, але вона до розвитку образу причиняється небагато, а часом навіть суперечить тому, що було в założенні. Тимто в еміграційній діяльності Кіндратовича чимало непослідовності, невиразності, порожних місць, а навіть суперечностей. Автор часто перебільшує те, що вже само собою, з уваги на сатиричність, перебільшене, а часом

вводить ситуації з композиційного боку непотрібні. З погляду, отже, доцільності певних ситуацій, автор утратив відчуття міри. Це стосується теж інших постатей, як нпр. пізнішого Кіндратовичевого співробітника і спільника, магістра Проньки. Обидва спекулянти втратили врешті для автора інтерес як літературні постаті і стали тільки засобом для змалювання спекуляції як спекуляції. Засоби перетворилися в самоціль, а постаті в засоби, замість навпаки. Автор, захопившись витворюванням щораз нових ситуацій, втратив непомітно для себе головну ціль і зійшов на бічні рейки — змалювання емігрантського середовища, серед якого успішно розвивається тільки спекулянтство. Таким чином образ цього середовища вийшов трохи спотворений, а через те й непереконливий. Та й динаміка повісти в цій частині слабне, бо автор витрачає енергію на другорядні речі.

Що авторові було потрібне — це вдержати в полі зору головну точку, довкола якої має обертатися вся акція. В композиції повісти це дуже важлива справа. Але акція має обертатися не для самої акції, тільки для всебічного розкриття головного образу і відповідного, вміру потреби, побічних. Коли в дальшій праці автор матиме цю композиційну вимогу постійно на увазі, його твори будуть композиційно більш видержані.

* * *

Під тим оглядом вправну руку виявив **Улас Самчук** в своїй повісті „Темнота“. Він постійно держить у центрі уваги свою головну постать — Івана Мороза. І хоч він досить широко змалює життєві умовини й середовище, то все таки він ані на хвилину не втрачає з ока своїх персонажів, розкриваючи все нові й нові їхні риси. Іван Мороз постійно захоплює головну увагу, навіть там, де автор відходить від нього і присвячує увагу іншим постатям, Іван завжди домінує в уяві читача понад усіми іншими. До розкриття його образу причиняються навіть такі, ніби, самостійні персонажі, як брат Андрій та інші. І не спускаючи з ока цього головного образу Самчук усе таки вміє приділяти досить уваги іншим постатям, першопланим і другопланим, і зовсім принагідним. Він уміє зручно

виявити таку чи таку його рису, яка йому в даному випадку потрібна — не яка трапиться — а разом із тим, внести щось нове, хочби навіть незначне, якусь деталь до головного образу. Вміло характеризує автор і різні середовища, в яких обертаються окремі персонажі і дає таким чином яскравий образ того советського середовища, в якому живуть постаті. Варто відмітити й те, що в цьому томі його трилогії чи тетралогії нема стільки, не во гнів казавши, води чи лопови, що в томі попередньому, „Ост“. Там автор хотів висловити все, що знав, хотів виладувати все, що назбиралося в його уяві, а тут він, здебільша, виявляє те, що треба. Кажу „здебільша“, бо все таки й тут автор не міг досить енергійно опертись спокусі розвантажувати нагромаджений матеріал, однак селекційний змісл автора в цьому томі грає багато більшу роллю, як у попередньому. Таким чином акція тут розвивається жвавіше, зміни наступають за змінами, динаміка, з відповідними спадами й піднесеннями постійно підвищується й увага читача постійно напнята. Звичайно, не бракує й дрібних недоліків, особливо там, де авторові здається, що головний персонаж ще достатньо не розкритий. Маю на думці переважно останні розділи повісті, де автор помножує різні ситуації для вичерпнішого висвітлення постаті Івана Мороза. Але ці деталі не багато відбиваються на стрункості й виразності композиції і не дають відчувати як гальмуючі моменти в розвитку акції. Варто при тому зауважити, що й інші постаті Самчук уміє держати в полі уваги, відповідно до їх композиційної важности. Може тільки де-не-де він посвячує якусь епізодичну постать для яснішого наświetлення життєвих умовин, але це виправдується задумом автора — показати і те життя та його особливості, ті життєві умовини, серед яких доводиться жити персонажам. Таким чином в повісті маємо досить багатий образ підсоветського життя. Не кажу вірний, бо Самчук там не жив і всього того, що змальовує в повісті сам, особисто, не переживав, все ж він дав, на підставі зібраного матеріалу, пластичний і переконливий образ советської дійсности. Для читачів, що знають це життя з дійсности, з особистих переживань, цей образ мо-

же видатися блідий і неповний, можливо, навіть, що в порівнянні з дійсністю він такий і є, проте, автор показав його головні риси і дав досить виразне уявлення того світу. В літературному творі засадничо і не йде про копіювання дійсности, навіть і в найбільш реалістичному творі, тільки йде про головні риси, які створюють загальний образ. Таких бо випадків, як автор показав у повісті, а саме, щоб засланець став керівником промислової розбудови якогось сибірського краю, історія, мабуть, не занотувала, але письменникові вільно витворювати такі ситуації — якщо вони тільки можливі в дійсности — які допомагають йому реалізувати задум, ідеї і розкривають задумані образи людей, життєвих умовин тощо. Ті ситуації однак мусять бути якслід умотивовані й переконливі. В цьому Самчук досить акуратний, хоча часами він впроваджує елементи не зовсім виправдані композиційною konieczністю. Ті елементи, щоправда мають якусь своє призначення, якусь свою ціль, але вони її не завжди реалізують, а деколи показуються навіть зайвими. Проте, ясности цілого образу вони не замазують, і на цілість майже не впливають, а цілість, треба признати, дає досить сильне враження.

Але які ідеї автор оформив у цій повісті, які проблеми він порушив і як їх розв'язав? Можна різних ідей дошукуватися в цій повісті, але мені здається, що центральною ідеєю, головною проблемою, яку автор поставив — це проблема української людини: міцної, твердої, життєздатної, енергійної і морально витриманої української людини, що спроможна витерпіти найжахливіші пережиття, перетривати в найгірших умовинах і залишитися собою. Образом, а радше символом такої людини мав би бути Іван Мороз. Цим автор хотів сказати, що українська людина, тобто український нарід невгнутий і невмірущий. В яких би умовинах він не найшовся, він їх переживе, перетриває і буде жити, дарма, що в своєму життю він мусить по волі (Андрій) чи поневолі (Іван) служити ворогові. Така менш більш розв'язка проблеми в Самчуківій повісті, якщо це вважати розв'язкою. Можливо, що це тільки частинна або тимчасова розв'язка, а в дальших томах, якщо це має бути три-

логія чи тетралогія, прийде повна розв'язка, але всяко на світі буває, дальші томи можуть і не появитися і повної розв'язки може й не бути, так що доводитьсь говорити тільки про те, що є. І не чекаючи що буде, а приймаючи те, що є, треба сказати, що така розв'язка не задовільняє. Бо коли говоримо про розв'язку проблеми, то маємо на думці певну авторову проєкцію в майбутнє. Втім бо й суть поважного проблемного твору, що він дає проєкцію в майбутнє. Автор уявляє собі якимось те майбутнє, яке може, повинно або й мусіло б прийти. Це майбутнє може бути, як у багатьох французьких та американських письменників, нігілістичне, в крашому разі песимістичне, або позитивне, оптимістичне, стверджуюче життя. В Самчука воно, безсумніву, позитивне. Настільки позитивне, що українська людина не падає духом, не ломиться, а витримує, але й настільки негативне, що та українська людина не противиться злу, не повстає проти нього, не бореться за себе, за своє я, тільки покійно приймає удари долі і лише витримує їх. Вона виявляє свою силу, видержливість, але не виявляє духа спротиву, бунту, не шукає виходу із ситуації, не старается поліпшити своє становище — не матеріяльне, а духове. Матеріяльно Іван Мороз живе на засланні може краще, як його наказодавці в Кремлі, але все таки він невільник, що майже погодився з неволею і навіть почуваеться в ній не погано. В цього нема ніяких думок і бажань бути вільним, а може бажання і є — автор їх так слабо підкреслює! — але нема спроб, нема дії, хоч можливості є неабиякі. Тільки Мороз (і Самчук) їх не бачить (або не хоче бачити). І він залишається вірним своїй долі-недолі до кінця. Чи може він бути символом української людини? Чи може це бути повна розв'язка поставленої автором проблеми? Ні, не може бути, оскільки ми знаємо, що українська людина виявилася впродовж історії інша. Українська людина окрім твердості, видержливості, живучості, виявилася ще й непокірна, бунтівлива, волелюбна. Вона не терпить поневолення і повстає проти нього, вона змагає до визволення. Самий факт бути в кайданах наповняє її соромом (Шевченко).

Цього Самчук у своїй повісті не показав, він навіть натяком не вказав на можливість виходу з тієї ситуації. І хоч він відчуває свою силу й великість — „І та велична, дика музика всесвіту, та сила руху наповняють Мороза почуттям власної сили й великості“ — то в дійсності це тільки фраза без змісту, бо тієї сили й великості Мороз не виявляє, щоб вирватись із стану коли не фізичної, то духової неволі. Навпаки, він покійно, хоч і спокійно та самовпевнено, приймає висланника Москви, який має доставити його перед очі московського синедріону. І він готовий їхати.

Так закінчується повість. Можливо, повторюю, що автор покаже ту силу й великість Мороза в слідуючому томі, цього ми не знаємо, але цей том показує не силу й великість Мороза, а покійність своїй долі. Отже розв'язки проблеми автор не дав, якщо не сказати, що розв'язку дав негативну.

* * *

Зовсім іншу, майже протилежну розв'язку подібної проблеми дає Іван Багряний у своєму найновішому романі „Буйний вітер“, якого перша частина, що саме появилася, має назву „Маруся Богуславка“. Не будемо й тут входити в те, чи і яка буде друга частина, тільки беремо цю, що є, і трактуючи її як цілість саму для себе, дивимось, яку то проблему автор поставив та як він її розв'язує. Мені здається, що тут подібна проблема, як і в Самчука — проблема української людини, в умовинах московсько-більшевицької дійсності, бо обидва автори стараються показати, як та українська людина знаходить себе в умовинах тотальної — фізичної й духової неволі. Підхід обидвох авторів до своєї проблеми наскрізь відмінний. Коли Самчук звертає радше увагу на індивідуальності, то Багряний воліє збірноту й за об'єкт обсервації бере собі молодь та слідкує за її думками, поглядами, рухами і т. п. В обидвох авторів і час дії інший. В Самчука ми бачимо початки, перші роки московсько-більшевицької окупації України. Дійовими особами в його повісті виступають люди, що брали активну або пасивну участь у визвольних змаганнях українського народу, і в їх пам'яті ще зовсім живі і свіжі визвольні

дії, а в Багряного дія відбувається десь у першій половині сорокових років, а діюві особи, переважно з молодого покоління, народженого в 20-тих роках, здебільша студіююча молодь, яка одначе про визвольні змагання 1918 рр. не знає нічого або тільки те, що вільно було знати в більшовицьких умовах і в більшовицькому навітленню. Тому між цим поколінням і визвольними змаганнями немає ніякого зв'язку. Проте ця молодь підсвідомо відчуває зв'язок із рідною історією. Вона відчуває його й шукає — в козацькій добі, куди звертаються, звичайно всі, що шукають рідних традицій. Це покоління, звичайно, не знає іншого життя як те, в якому живе, хоч певна свідомість — набута в часі війни — іншого, кращого життя в світі, поза границями советського союзу, в них очевидно є. Але це покоління підсвідомо відчуває інше життя і прагне до нього. Воно відчуває свою спорідненість — не соціальну, а національну спорідненість з українською історією, з героїчним минулим українського народу. І в ньому народжується дух спротиву, бо воно відчуває в собі відвічного духа нації — духа непокори, волелюбности, правди. Ата Дахно — найяскравіший образ того покоління. „Дерзка її душа хотіла чогось іншого, хотіла сказати **правду**, часом страшну, може, гірку, але правду, так як вона її розуміє, для формування таки їхніх душ... Всі хочуть формувати ті душі. Вона теж хоче! Так як велить її власна душа, як велить її сміливе й жадібне, дерзке своєю волелюбністю серце“ (ст. 109).

І ще одне зіставлення: дійові особи в Самчука менш-більш однородного соціального походження (маю на думці головні українські персонажі) — „куркульського“ або інтелігентського, а в Багряного різного — селянського, робітничого, „буржуйського“, інтелігентського і... невідомого — знищених, розстріляних, засланих, заморених голодом батьків. І от ця молодь, властиво краща її частина, репрезентує в романі Багряного українську людину. Ту людину, що шукає себе, людину експансивну й імпульсивну, людину волелюбну, непокірну, шукаючу правди, своєї української правди, знищеної й сфальшованої, перекру-

ченої й опльованої московсько-більшовицькою брехнею.

Вона шукає навгадь, шукає радше підсвідомо, але **шукає**, і це головне, а в романі Багряного високопозитивне. А знаходить всюди, у всьому житті, але не безпосередно, а під грубою маскою московсько-більшовицької брехні. В тому, що для ушасливлення якогось там майбутнього людства приноситься в жертву кілька поколінь нашого народу, що для щастя пару мільйонів майбутніх дітей якихось там американських пролетарів, які, до речі, їздять власними автами і не знають навіть, що за майбутнє їхніх дітей так дбають у країні старців, треба, щоб сьогодні **десятки мільйонів** українських дітей мучились у злиднях, терпіли голод і холод, ходили голі й босі та наживали туберкульозу й передчасно вмирили (ст. 112). Брехня зрештою думаючим людям сама кидається в очі. Правди ніхто не втовкмачує з юнацької голови, бо й немає кому, але вони самі знаходять, бо вони думають, шукають, читають... І знаходять її між ін. і в „Марусі Богуславці“ — старій-престарій, не сучасній, неактуальній і аполітичній п'есі, в якій „навіть найбільший „ловець політичних бліх“ не знайде жадного політичного ухилу, бо вона „не має нині жадного політичного начала й значення“ (ст. 84).

Чому ж тоді вибрали саме „Марусю Богуславку“? Тому, що це п'еса про їх великих предків. „Про предків їхніх і про предків усіх тих Перебийносів, Кривоносів, Пономаренків, Курил, Дзюбанів та інших козацьких нащадків“ (ст. 86). Це п'еса про далеких-далеких романтичних предків, а молодь, як звичайно, сама романтична і любить романтику. В п'есі є щось, що перегукується з сучасністю, як каже Ата, щось, що захоплює молодь і пориває до праці над нею.

І знову насувається порівняння з „Темнотою“ Самчука: колишній хуторянин Мороз також захоплюється працею і виконує її з енергією й свідомістю своєї сили, але ця праця йде вся на користь Москви й виконується на її наказ без будьякого спротиву збоку невірільника Мороза. Тимчасом молодь Багряного („Буйний вітер“) захоплюється працею над п'есою, у дія самої праці, взятій добровільно на себе, тільки тому, що

та праця зближує її і пов'язує щораз більше з великими предками, з їхнім світом, їхнім духом, і перегукується з сучасністю. Молодь знаходить в тих романтичних предках саму себе, схоплює нитку, яка її в'яже із славним минулим України і зміцнює її національну свідомість і національного духа.

Оце і розв'язка проблеми української людини роману Багряного і справді містецьке втілення ідеї. Розв'язка не те що позитивна чи оптимістична, але високо конструктивна, бо вона стверджує життя української людини, показує вихід із безвихідної ситуації, показує дорогу в майбутнє, наповнює вірою у свої сили і свої права.

Варто теж відмітити, що Багряний покинув свою стару і наскрізь фальшиву ідею, що, мовляв, наше майбутнє чи надія в комсомольській молоді. Він дивиться тепер на комсомол інакше, тому й границя між комсомольською і некомсо-

мольською молоддю в романі виразна. Носіями його ідей і думок є якраз некомсомольська молодь, якої прекрасним образом і представником є Ата Дахно, рішучий критик комсомолу. Для неї комсомольське „вірую“ — воно ж і „вірую“ партії — велика брехня, ошуканство і ще не бачена в світі підлота (ст. 112). Фермент витворюється саме серед молоді некомсомольської, яка, як показано на прикладі Ати й Гука, старається відкрити комсомольцям очі, що шляхетно-пропагандивну мету перемінено чи перетворено на ганебну мету.

Є ще багато дечого цікавого і гідного уваги читача в цьому романі, але докладніше обговорення цього твору, найкращого в усьому літературному доріжку Багряного, вимагає окремої статті, а надто, що є тут і деякі недоліки, на які варто звернути увагу, і ще деякі можливості, які автор прогайнував і не використав для добра твору.

Огляди й рецензії

Д-р В. Стецюк. **Історична граматики латинської мови**. Частина перша: **Фонетика**, 1952, стр. 1—185. Частина друга: **Морфологія**, 1953, стор. 1—592. Видання Українського Вільного Університету. Мюнхен — Нью Йорк.

Першу частину автор починає вступом на 21 сторінку, де він розглядає загальні питання, як: генеза латинської мови, розвиток латинської літературної мови та дослідні джерела латинської мови. Зокрема щодо генези латинської мови, то автор визначає її місце в родині інших індоєвропейських мов, залічуючи латинську мову до італійської групи, що утворилась внаслідок диференціації праіталійського діалекту, який у зв'язку з пракельтським діалектом належав до індоєвропейської прамови. Всупереч дотеперішнім теоріям автор не вбачає будь-якої спорідненості латинської мови з мовою етрусською, яка, на його думку, не належить навіть до системи індоєвропейських мов, але не заперечує, що з етрусської мови перейшло до латинської багато слів.

Підкреслюючи велике значення латинської мови в розвитку культури й науки,

автор, проте, трохи перебільшує, на нашу думку, місійне значення латинської мови в майбутньому. Ми переживаємо нині зовсім іншу добу, коли основну духову й культурну ролю відіграють національні мови, і латинська мова вже не може відгравати цієї ролі навіть для Італії, де ці функції взяла на себе жива народна мова італійського народу. Тимто й сумніваємось, щоб за сучасного стану розвитку літературних мов латинська мова, не маючи під собою народної бази могла відродитися в нову літературну мову.

Автор систематично в історичному розрізі викладає такі основні питання з латинської фонетики, як: латинська абетка, звуки латинської мови у відношенні до звуків індоєвропейської прамови, вимова латинських голосних і приголосних, склади, квантитативність складів та наголос. А далі, в окремих двох розділах, автор розглядає латинський вокалізм і консонатизм.

Виходячи з історичних принципів освітлення фонетичних явищ латинської мови, автор описує ці явища на базі індоєвропейської звукової системи. У

зв'язку з цим у вокалізмі знайшли собі місце такі основні явища цієї системи, як: короткі й довгі голосні, короткі й довгі дифтонги, складотворні короткі сонанти, довгі сонанти.

Дуже докладно автор спиняється на змінах голосних, зокрема на таких явищах, як квалітативні зміни коротких голосних і дифтонгів, квантитативні зміни довгих голосних. Автор не обминає й таких важливих для латинської мови явищ, як: синкопа, анаптика, вокальна асиміляція, контракція, синідзеза, елізія, синалефа, афереза, апофонія та інш. В консонантизмі мають місце такі явища латинської фонетики, як півголосні, носові й плинні приголосні, проривні приголосні, спіранти, консонантні групи (асиміляція, дисиміляція, редукція, епентеза, метатеза), зміни в приголосних групах.

В системі викладу фонетичного матеріалу автор взяв за вихідну точку індоєвропейську мову. Це так. Але самий спосіб генетичного зв'язування звуків незручний. На нашу думку, вірніше було би в основу покласти старолатинські форми, зіставляючи їх з індоєвропейськими. Кажемо, зіставляючи, а не виводячи безпосередньо фонетичним шляхом; праіндоєвропейська система в різних індоєвропейських мовах дала різні рефлекси. Отже, наприклад, замість казати, що „праіндоєвропейське dh“ перейшло в латинській мові на початку слів у f (с. 128), вірніше було б сказати, що „індоєвропейське dh“ відповідає в латинській мові (або ще вірніше: латинське f відповідає індоєвропейському dh) на початку слів f (латин. *fumus*, скр. *dhumas*, і.-е. *dhumos*), як це автор правильно робить щодо індоєвропейських велярних k, g, gh (с. 132). З цих самих мотивів вимагало б поправити авторове твердження, що „латинська мова є континуацією індоєвропейської прамови“ (§ 20). Насправді вона не продовжує, а належить до однієї з груп індоєвропейської родини, як про це й сам автор напочатку цілком слушно згадує.

Другу частину, як і першу автор призначив для студентів Українського Вільного Університету, а також для студентів класичної й української філології інших університетів, як посібник. Цей універси-

тетський курс історії латинської мови поданий за принципом інших подібних наукових курсів з індоєвропейського мовознавства, хоч у морфології автор вносить багато дечого нового, що вперше появилось в науці.

Новим у праці д-ра В. Стецюка є корелювання латинських і грецьких формацій і формантів з окремими слов'янськими мовами й українською зокрема. Зовсім новою є система історичної морфології, подана на тлі дескриптивної граматики, із збереженням традиційного розподілу всього матеріалу за частинами мови. Отже автор ужив тут комбінаційної методи супроти прийнятої в науці методи розглядати мовні явища або тільки в порівняльно-історичному аспекті, або тільки формально, з погляду описової граматики, що в усіх мовах будуватиметься на одних класичних зразках. Це пояснюється тим, що автор мав на меті дати посібник, який відповідав би не тільки науковим вимогам, але й насамперед педагогічним вимогам. З цим зв'язаний і самий розподіл розділів: в окремих розділах морфології латинських імен автор подає морфологічну структуру в кінці кожного розділу, тільки в дієсловах навпаки. Річ зрозуміла: флексію імен можна зрозуміти без відповідної аналізи структури окремих морфем та слів, тоді як флексія дієслів стоїть у безпосередньому зв'язку з формою дієслів та їх будовою.

Звідси впливає схема побудови праці. 1. В іменниках подаються: деклінаційні форми основ, грецько-латинська деклінаційна система, *anomalía nominum*, морфологічна структура іменників, аналіза морфологічної структури іменників, клінаційну систему прикметників, ступені. 2. В прикметниках автор розглядає: деювання прикметників і морфологічну структуру прикметників. 3. В зв'язку з іменниками й прикметниками стоять прислівники, яким автор цілком натурально відводить третє місце, подаючи їх морфологічну систему і структуру. 4. Далі йде морфологічна система і структура числівників. 5. Займенники автор подає за схемою: поділ займенників, особові займенники, родові займенники, займенникові прикметники і займенникові кореляти. 6. Дієслово подано за схемою: поділ дієслів за морфологічною будовою

і значенням, флексійна система дієслів, морфологічна система *imperfectum*, морфологічна система *perfectum*, *verbum infinitum*, *nomina verbalia* та кон'югаційна система неправильних дієслів.

Така загальна схема побудови курсу. В цілому курс становить собою сумлінно продуману систему з оригінальними думками автора з приводу того чи іншого явища. Автор використав численну наукову літературу, зокрема праці таких відомих індоевропейців, як: Беценбергер, Бругман, Дельбрук, Гірт, Меґе, Ме-

ренгер, Остгоф, Розвадовський, Поржезінський, Шмідт, Шобер та ін., а також праці кількох українських славістів, як: Грунський, Ковалів, Огоновський, Рудницький, Сімович та С. Смаль-Стоцький.

Докладна аналіза праці проф. В. Стецюка виходить за межі цього огляду, і ми обмежимося тільки цими загальними відомостями. Вкінці можемо ствердити, що д-р В. Стецюк зробив цінний вклад в науку з класичної філології та індоевропейського мовознавства.

П. Ковалів

На мовні теми

... Як згадаю, який жалюгідний стан нашої мови нині, то приходять на думку слова одного з гуманістів XV століття, а саме — Філельфо. Він сказав, що гарні, високі, тривалі думки-твори треба писати по-латині; і то по-латині тієї золотой доби ренесансу, тієї „*lingua nostra*“, а не „*lingua gotica*“ середньовіччя; а вульгарною мовою писати речі, пам'ять про які не треба залишати наступним поколінням.

Як згадаю я нашу мову тут у вільному світі, як згадаю нашу літературну творчість у заслоненому світі, то стає — простіть мені, немовознавцеві! — лячно і то дуже лячно!

Там нашу мову московським дьогтем висмаровують, а тут, у вільному світі, публічать її! Зовсім вона сердега тут спублічилася! Колись, бувало, як у нас на селі дівчина зашпорталася, то пропала — дівка спублічилася! А нині в нас, у вільному світі, є: „Уряди публічного здоров'я“, і „Публічні дороги“, і „Публічні школи“, і „Публічні бібліотеки“, і „Публічні виступи“, і заяви, чи пак звернення публічні. Або ось така гуца: „мальовничість публічного базару на ринку“ у Львові; або „публічна доповідь“; або дійти до того, що „в ЗДА будують публічні дома“, а в Іспанії „зносять публічні дома“! А вже вершком, то мода на „публічну опінію“. А в цьому є й деяка трагікомедія! Бо всі ширителі тієї „публіки“, то не якісь там — ось, як непричком я! — ретрогради, а наші, що й не кажіть — вільнодумці! Усі ті наші проповідники вільного слова, усі поклонники Михайла Драгоманова! (В мене й думки нема, що він не є великий!) Але в усіх цих поклонників ані на ніготь пам'яті про їх великого учителя. А він же так утовкмачував їм у тверді лоби: громада, громадськість, загал, громадська рада, громадська думка, — а не чуже й італійське „*l'opinione pubblica*“! — громадська справа, суспільна справа, народна школа, бібліотека, уряд суспільного здоров'я! Ні, усе те наше, рідне, святе — спублічити! А всі ті нещасні „тоді, як“, „коли, то“! Ну, а про синтаксу, про форму, стиль нашої такої справді чудової мови, то й не згадую тут, бо страшно...

Виходить таке, що живемо в часах, що пронесуться у безвісті й забудуться! І як щось про ці часи й буде написано, то тією вульгарною мовою, аби... забулося, як поганий сон!

А правдивим мистцям слова, ті щирі та з серцем, — там, серед духових жахливих непевностей і тремтіння, і тут на вільній землі, — чолом Вам! Ви — лицарі! Ви зберігаєте, збагачуєте, обожнюєте скарби нашої, української,

мови! Ви в душі й серці зогріваєте її стиль, форму, її таку гнучку й естетичну синтаксу — її душу! Нею бо пишучи, Ви залишите тривалі монументи в історії культури України! . . .

* * *

Примітка Редакції: В цій точці, в справі мови, ми з автором не згоджуємось, особливо ж, коли йде про окремі слова, які мають інше народне, а інше літературне значення. Слово „публіка“, „публічний“ — латинське, не італійське — це слово міжнародне, і в нашій літературній мові воно зберегло своє первісне значення = прилюдний, суспільний, громадський. Можна його заступити і своїм, рідним, словом, але воно вже має в нашій мові повне право громадянства, так що краще викидати його нема потреби, а надто, що воно ввійшло вже і в народну мову. Тільки ж у народній мові воно набрало трохи іншого значення, а радше значеневого забарвлення — зневажливості. Таких слів народна мова знає більше, бо літературна й народна мови ведуть між собою живий словообмін. Літературна мова постійно користає з народних скарбів, і навпаки, в народній мові приймається багато дечого з мови літературної. Але справа в тому, що народна мова, приймаючи книжні слова, трохи їх деформує, на свій лад, деколи калічить, а нераз і надає трохи іншого значеневого забарвлення, як у випадку „публічний“. Та з цього не виходить, що літературна мова мусить стосуватися до всіх народних змін і деформацій, зокрема, коли ті слова є в народній мові літературного походження. Автім, народна мова вживає це слово і в тому ж значенні, що й літературна, тільки в трохи зміненій фонетичній формі, напр., „публічний“, зам. „публічний“, подібно, як гимн, зам. гімн, гиляка, зам. гілляка, (або гуцульське вин, пип, зам. він, піп) і т. п. І нема ніякого нещастя в тому, що літературна мова має деякі відмінності від мови народної та вживає чимало слів у трохи відмінному значенні або фонетичній формі як мова народна. Це явище природне і властиве всім мовам. Навіть самий шан. автор, у цих же ліричних рефлексіях на мовні теми робить те, що в інших осуджує. От, напр., він уживає слова „лагодити“ в значенні злагіднювати, а тимчасом це слово має в народній мові, бодай в Галичині, значення „направляти“, репарувати, або по-тутешньому „фіксувати“. Далі, автор вживає таке слово, як „чолом Вам“, взяте з польської мови, і в народній мові не вживане. Потім слово „здоровля“, яке в народній мові вживається (в Галичині) без л, напр., „здоровечко“, дай, Боже, здоров'я і т. п. Окрім того автор вживає багато чужих слів, зам. рідних, і зовсім не орієнтується на народну мову, в якій таких слів немає, окрім випадку із словом „публічний“. Отже: лікарю, ізцілися сам, або вилікуй наперед себе.

Бібліографія

Галичко, Микола. Золотий міт; перша збірка поезій. Передмова о. д-ра Б. Куриласа. Париж, 1957, 101 ст.

Жила, Володимир. Ідейні основи Шевченкового „Гамалії“. УВАН, Вінніпег, 1958, 24 ст.

Кюстін де, Астольф. Правда про Росію. Опрацював О. Мерченський, Передмова д-ра Д. Донцова. ЛВУ-ООЧСУ, Торонто-Нью Йорк, 1958, 196 ст., \$2.00.

Мірчук, Петро. Євген Коновалець (У 20-річчя смерті). ЛВУ. Торонто 1958, 106 ст., \$1.00.

Пропам'ятна книга Українського Музичного Інституту в Америці з нагоди

п'ятиліття його існування. Вид. УМІ [Філадельфія] 1958, 100 ст. кліюстр.

„В дні Зелених Свят“ [Односторонка Братства Допомоги українським Военним Інвалідам, Вдовам і Сиротам та „Охорони Военних Могил“]. Видає Братство „Броди-Лев“, Нью Йорк, 1958, Рік IV, ч. 4, 56 ст. кліюстр.

Рудницький, Ярослав. Найближчі завдання Шевченкознавства. УВАН, Вінніпег, 1958, 32 ст.

Rudnyckyj, aroslav Bohdan. Notice biographique et bibliographique. Centre International de Dialectologie générale Près L'Université Catholique de Louvon, Louvon, 1958, 34 p.

Енциклопедія Українознавства

гаслова частина в 5-ох томах

ПОВИННА БУТИ В КОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ.

В передплаті коштує \$50.00, які можна сплачувати ратами, бо пізніше коштуватиме \$75.00.

Отже краще замовити вже тепер і платити ратами \$50.00, аніж потім відразу \$75.00. Кожна практична людина замовляє собі ЕУ вже тепер, не відкладаючи на потім.

Замовляти можна в нашому видавництві:

838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa.

P. S. Хто ще не має I. частини ЕУ, в трьох томах, повинен би її якнайшорше собі придбати, бо наклад уже вичерпується. Ця книжка конечно буде потрібна Вашим дітям.

Літературна новинка

Вийшла з друку ілюстрована сатирична повість З. Дончука — „ГНАТ КІНДРАТОВИЧ“. Ціна книжки в твердій обкладинці \$2.50, в звичайній \$1.50. Можна набути у всіх книгарнях та В-ві „Свобода“.

Ось що пишуть про неї рецензенти:

1. В. Чапленко. „Тим то побудову цієї повісті можна порівняти з побудовою таких творів, як „Мертві душі“ М. Гоголя та „Пригоди бравого вояка Швейки“, ... повість читається з цікавістю.“ (Нові дні).
  2. В. Гайдарівський. „Твір Дончука не памфлет, а повість, що читається від початку до кінця „одним духом“. (Укр. Літ. Газ.)
  4. Редакція. „Вважаємо, що повість З. Дончука „Гнат Кіндратович“ одна з найкращих повістей, що появились в нас в останніх тринадцяти роках, написана талановито, незвичайно зрівноважено й об'єктивно“. (Біблос)
  3. О. Тарнавський. „Гнат Кіндратович — хоч це і не Пантагруель і не Швейк — по-стать гідна сатири і вартує доброго сатирика.“
-
-